

821.111.73.32
P-56.

EDGAR PO
MORELLA

• HIKOYALAR •

JA HON ADABIYOTI TURKUMIDAN

Kitob shu erda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirillish shart

Kitob benimlar miqdori _____

15-120.

Edgar Mo-
koyalar - 7.
hriyoti"
bet.

800m.

3-6342-

y35

JAHON ADABIYOTI TURKUMIDAN

EDGAR PO

MORELLA

Hikoyalar

XP

ZIYO NASHR

Toshkent
2020

Tahrir hay'ati:

**Naim Karimov, Umarali Normatov, Erkin A'zam,
Xurshid Do'stmuhammad, Suvon Meliyev,
Shuhrat Sirojiddinov, Dilmurod Quronov, Nurboy
Jabborov, Uzoq Jo'raqulov, Ulug'bek Hamdamov,
Abdurahmon Jo'rayev**

Tarjimonlar:

Abduhamid PARDAYEV va b.

Qo'lingizdagi kitobdan o'rin olgan hikoyalar o'zining badiiy jozibasi, mavzular rang-barangligi bilan ajralib turadi.

„Morella“ hikoyasida dunyoning sirliyligi, inson tabiatining anglab bo'lmaz jihatlari haqida so'z borsa, „Qismat“ hikoyasida yoriga yordam berish uchun hamma narsaga tayyor bo'lgan yigitning fidoiyligi tasvirlanadi.

Aziz kitobxon! Ushbu to'plamdan o'rin olgan hikoyalar sizga manzur bo'ladi degan umiddamiz.

NASHRIYOTDAN

Biz o'tgan mingyilliklar davomida jahon sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo'shgan, uni o'zgartira olgan xalqmiz. Madaniyat, san'at, axloq, falsafa, fan va adabiyot sohasida buyuk ajdodlarimiz qoldirgan ulkan meros hali-hamon dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlari tomonidan e'tirof etilib, o'rganib kelinadi. Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Burhoniddin Marg'iloniy, Ahmad Farg'oniy, Muso al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Bahouddin Naqshband, Abullays Samarqandiy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Mahmud Koshg'ariy, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Boborahim Mashrab singari yuzlab ajdodlarimiz borki, biz ularni hech ikkilanmasdan jahon miqyosidagi mutafakkirlar deyishga haqlimiz. Ammo bugungi avlod ularning buyuk shaxsiyati, tarixi, jahonshumul shon-shuhrati bilangina cheklanib qolmasligi lozim. Ajdodlarning madaniy, ma'rifiy, ilmiy, ijtimoiy, adabiy faoliyati, hayot tarziga doimo hushyor nigoh va ibrat ko'zi bilan qarashimiz maqsadga muvofiq. Tarixiy manbalarni sinchiklab o'rganadigan bo'lsak, mutafakkir ajdodlarimiz jahon madaniyati, ilmiy va badiiy tafakkuri bilan doimiy tarzda hamqadam, hamnafas bo'lib kelganlar. Jahonda ro'y berayotgan birorta madaniy-intellektual o'zgarish, biror badiiy tafakkur namunasi bobolarimiz nazaridan chetda qolmagan. Ajdodlarimiz ularni o'qib, uqishar ekan, o'z milliy madaniyatlarini rivojlantirish, jahon xalqlaridan ortda qolmaslikni maqsad qilganlar. Ko'plab xorijiy tillarni bilganlari, xorij mutafakkirlari yozgan asarlarni tarjima qilganlari bu o'rinda qo'l kelgan. Eng muhimi, xorij madaniyati, badiiy-ilmiy tafakkuri namunalari nisbatan shaxsiy to'xtamlari, xulosalari va tanqidiy nuqta-yi nazarlari bo'lgan.

Bugun biz, mamlakatimiz Prezidenti kitobxonlik madaniyatini takomillashtirishni davlat siyosati darajasiga ko'targan bir paytda, o'tmishda yashab o'tgan buyuk ajdodlarimiz an'anasini izchil davom ettirishimiz, jahon madaniyati, san'ati, adabiyoti namunalari bilan izchil va tizimli tarzda tanishib borishimiz zarur.

Xalqimiz ijtimoiy-madaniy hayotidagi mana shunday ulkan ehtiyojni nazarda tutib „Ziyo nashr“ nashriyoti bir xayrli ishga qo'l urishga bel bog'ladi. Ya'ni joriy yildan e'tiboran jahon nasri namunalarining yuz jildligini chop etishga kirishdi.

Mazkur nashrda siz turk, rus, ingliz, italyan, fransuz, nemis, hind, xitoy, arab, eron, yapon, amerika adabiyoti namunalari bilan tanishasiz. Yuz jildlikda Ch. Dikkins, L. N. Tolstoy, A. Dyuma, N. V. Gogol, O. de Balzak, A. P. Chexov, Gi de Mopassan, J. London, G. Flober, M. Sholoxov, G. G. Markes, A. Kuprin, V. Shukshin kabi siz muhtaram o'quvchiga nisbatan tanish yozuvchilar asarlari bilan birga, S. King, U. Folkner, V. Vulf, Mo Yang, Chan May Txyun, V. Losa Mario, T. Bug'ra, Alp Dunder, Dino Butssati, R. Akutagava, I. Bunin, K. Chandar, Abdul Muis, Y. Zamyatin singari jahon xalqlari tomonidan e'tirof etilgan-u, ammo o'zbek kitobxonlarining aksariyati ilk bor uchrashayotgan yozuvchilar asarlarini o'qishga muyassar bo'lasiz.

Mazkur yuz jildlik jahon nasrining deyarli barcha janrlarini qamrab oladi. Unda siz jahon o'quvchilarini hayratga solib kelayotgan romanlar, qissalar, novella va hikoyalardan bahramandlik hissini tuyasiz.

Tarjimalar ichida Abdulla Qahhor, Zumrad, Odil Rahimiy, Qodir Mirmuhamedov, Vahob Ro'zmatov, Ozod Sharafiddinov, Ibrohim G'afurovdek mashhur tarjimonlar tomonidan o'girilgan asarlar qatorida umidli yosh tarjimonlar ijod namunalari ham o'rin olgan. Albatta, tarjima asarlar tarkibida rus tili vositasida amalga oshirilganlari ko'proq. Bunda biz tajribali, mahoratli tarjimonlar o'girmalariga bo'lgan ishonch va hurmatni bosh mezon qilib oldik. Shu bilan birga, ingliz, fransuz, nemis, turk, arab, fors tillaridan qilingan original tarjimalarning mutaxassislar tomonidan tan olingan namunalari ham qamrab olishga urindik. Eng muhimi, bu o'rinda badiiy tarjimalar sifati, milliy tilimiz jozibasini qanchalik aks ettirganiga asosiy e'tiborni qaratdik. Yuz jildlikni tayyorlash jarayonida imkon darajasida xalqimiz ma'naviyati va axloqiy o'lchamlariga muvofiq keladigan asarlarni tanlashga harakat qildik.

Ammo shuni alohida ta'kidlashni istardikki, „Jahon nasri namunalari yuz jildligi“ni chop etish nashriyotimiz uchun ilk tajriba. Shunday bo'lgach, mazkur yirik loyihaning kamchiliklari, maromiga yetmagan jihatlari bo'lishi tabiiy. Bu jarayon muttasil davom etib, tajriba va mahorat, texnik imkoniyatlar oshgan sari kamchiliklar ham bartaraf bo'la borishiga ishonamiz. Va, umid qilamizki, xayrli niyat bilan boshlayotgan ishimizdagi juz'iy kamchiliklarni aziz kitobxonlarimiz ma'zur tutadilar. Muhtaram adabiyotshunoslarimiz, adiblarimiz va adabiyot muallimlarimiz keyingi nashrlarni amalga oshirish jarayonida o'zlarining qimmatli maslahatlarini ayamaydilar.

Yaratgan Alloh ishimizni xayrli, ajr-mukofotlarga loyiq, jonajon xalqimiz uchun manfaatli qilsin!

MORELLA

*Yakka-yu yagona bo'lganing holda o'zingga,
faqat o'zingga o'xshagin.*

Aflotun

Men qadrdon Morellaga samimiy, chinakamiga ipsiz bog'lanib qolgandim. Biz ko'p yillar muqaddam tasodifan tanishgandik, uni birinchi marta ko'rganimdayoq yuragimni alanga chulg'ab oldi, garchi bu ehtiros alangasi bo'lmasa ham, uning mavhum mohiyatini anglay olmasligim va xira yolqinini udda qilolmasligimga ishonch hosil qilguncha uzoq vaqt ikki o't orasida qoldim. Taqdir bizlarni bir-birimizga ro'para qilgandi, nihoyat nikohdan o'tdik; shunga qaramay ehtiros olovi ham yuragimni o'rtamas, binobarin muhabbat haqida so'z ham bo'lishi mumkin emasdi. U esa ommadan o'zini olib qochar, butun borlig'ini menga baxshida etib, kaminani baxtiyor qildi. Zotan, mulohaza yuritib ham, shirin xayollar og'ushida ham baxtiyor bo'lish mumkin.

Morellaning o'qimagan kitobi yo'q edi. Qasam ichib aytamanki, nihoyatda qobiliyatli bo'lib, tafakkuri ham teran va antiqa edi. Men uning noyob xislatini qadrlash barobarida ko'p narsalarni o'rgandim. Lekin ko'p o'tmay u (ehtimol, bu Presburgda tarbiya olganining oqibatidir) menga hamisha mistik, ya'ni g'ayrioddiy voqealarga bag'ishlangan asarlarni tavsiya qilayotganini payqab qoldim, binobarin, bunday asarlar ibtidoiy nemis adabiyotining bema'ni uy-dirmalari hisoblanadi. Men sira ham tushuna olmaydigan

sabablarga ko'ra, u ayni shunday asarlarni qo'ldan qo'ymay sevib mutolaa qilardi, keyinchalik kamina ham mazkur asarlarga ruju qo'yganim esa Morellaga ergashganim tufayli odat tusini olgan edi.

Bunga – agar o'zimni aldamayotgan bo'lsam – tafakkurimning hech qanday daxli yo'q edi. Men o'qigan asarlardagi mistik voqealar – balki, qattiq yanglishayotgandirman – na ishonch-u e'tiqodimga, na xatti-harakatlarimga, na fikr-mulohazalarimga hech qanday ta'sir ko'rsatgani yo'q. Bu borada sobitqadam bo'lganim holda inon-ixtiyorimni xotinimning qo'liga topshirdim va bironta ham tukim qilt etmasdan unga xos izlanishlarning boshi berk ko'chaloriga sho'ng'idim. Deyarli taqiqlangan sahifalar uzra bosh egarkanman, ko'nglim ichra taqiqlangan g'alayonlar bosh ko'tarayotganini his etardim, Morella esa muzday kaftini qo'limga qo'yar ekan, mavhum falsafaning kullari ostidan ohori ketgan antiqa so'zlarini paypaslab topar, bu so'zlarining sirli mazmuni xotiramga tamg'aday muhrlanardi. Men uning yonida soatlab o'tirgancha talaffuzidagi sehrli ohangga mahliyo bo'lardim, oxir-oqibat uning musiqaday ovozi yuragimga vahima sola boshladi – ko'nglimni qandaydir ko'lanka qoplab oldi va zaminga deyarli begona bu nidlardan rangim o'chib, vahimaga tushadigan bo'lib qoldim. Shod-u xurramlik shu asno daf'atan dahshatga, go'zallik timsoli esa vahimali manzaraga aylandi.

Men qayd etgan risolalar asosida kechadigan suhbatlarimiz mazmunini bayon qilishimning hojati yo'q, lekin biz uzoq yillar mobaynida Morella bilan faqat shu mavzuda bahslashardik. Ta'bir joiz bo'lsa, ilohiyot axloqi deya nomlanadigan ilm bilan shug'ullangan odam borki, bizlar nimalar haqida suhbatlashganimizni tezda anglab oladi, biroq bu ilmdan yiroq kimsalar bizning suhbatimiz mohiyatini hech qachon tushuna olmaydi. Fixtning qizg'in nasihat-

bozligi; Pifagor izdoshlarining ikkinchi marta tug'ilishga oid ta'limotlarining biroz buzilgan shakli hamda eng asosiysi Shelling ta'riflagandek, ayniyat, aynan o'xshashlik ta'limoti — nihoyatda serhayajon, Morella ayni shu mavzularga alohida ixlos bilan qarardi. Shaxsiy ayniyatni, o'xshashlikni, yanglishmasam, janob Lokk, mulohazakor jonzotning oqilona tafakkur yuritishi, deya ta'riflaydi. „Shaxs“ deganda esa toki mulohaza yuritish qobiliyatiga ega ratsional ibtidoni anglar ekanmiz, qolaversa ong hamisha mulohaza yuritgani bois ayni mana shu jihatlar fikrlaydigan boshqa jonzotlardan bizlarni farqlantirib turadi. O'limdan keyin yo'qolib ketadigan — balki, yo'qolmaydigan shaxs bilan bog'liq tasavvur hamisha meni astoydil qiziqtirardi. Nainki jozibador va ziddiyatli bo'lgani bois, balki Morella bular haqida hayajon bilan hikoya qilgani tufayli bu jumboq fikr-u zikrimni rom qilib olgandi.

Oxir-oqibat shunday palla keldiki, xotinimning aql bovar qilmas sirli fe'l-atvori go'yo yovuz qasamyod singari meni g'azablantira boshladi. Uning ingichka rangpar barmoqlarini ushlashdan ham, sokin musiqaday ovozidan ham, g'amgin nigohlarining beozor yolqinlaridan ham jirkanadigan bo'lib qoldim. Buni u ham sezardi, biroq ta'na qilmasdi; nazarimda, mening ojizligimni, to'g'rirog'i, telbaligimni anglab yetgandi, buni Qismat deb atay boshlagandi. Yana shunday tuyulardiki, meni asta-sekin begonalashtirgan mavhum sababni xotinim bilardi, lekin bu nima ekani haqida menga bir og'iz ham gapirmagan, hatto sha'ma ham qilmagan. Ammo nima bo'lganda ham u ayol edi va kun sayin so'nib borardi. Nihoyat yonoqlarida bir juft qizil dog' paydo bo'ldi, dokaday oppoq manglayidagi ikkita qilday qon tomirlari esa ko'kimtir tus olib, ko'zga tashlanib qoldi; bir soniya unga rahmim kelib mehrim tovlandi, lekin uning iztirob to'la ko'zlariga nigohim tush-

gani hamono yuragimni shunday sarosima va qo'rquv qurshab oldiki, tubsiz chohning tubiga ko'zi tushganda boshi aylanib ketgan odam shunday vahimaga tushadi.

Morellaning, nihoyat, jon taslim qilishini iztirobli sabrsizlik bilan kutganimni qanday bayon qilsam ekan? Men tezroq undan xalos bo'lishni istardim, biroq uning joni holdan toygan tanasiga chippa yopishib olgandi – bu azob kunlab, haftalab, oylab davom etishi oqibatida aql-u hushimni yo'qotib, jazavaga tushdim va xotinimning qisqa hayoti so'nib borganini sayin go'yo uzaygandan uzayib borayotgan – kun zavolga yuz tutganda soyalar shu asno uzayadilar – kunlar, soatlar, lahzalarni alam bilan la'natlay boshladim.

Lekin samoda shamollar ham tingan kuz kunlarining birida Morella meni to'shagi yoniga chorladi. Butun zamin uzra rangpar tuman pardasi to'shalgan, havzalardagi suv yuzida quyosh nurlari jilvalanar, oltinday o'rmonlar uzra kamalak tovlanardi.

– Nihoyat, muborak sana keldi, – dedi u men yaqinlashganimda. – Bu yashash uchun ham, jon taslim qilish uchun ham muborak kun. Zamin va hayot o'g'lonlari uchun sharaflilari kun... lekin samovot va ajal qizlari uchun yana ham hayratomuz sana!

Men manglayidan o'pdim, u davom etdi:

– Men jon beryapman, lekin barhayot yashayman.

– Morella!

– Butun hayotimiz mobaynida meni sira ham sevganing yo'q, biroq hayotligimda mendan jirkangan bo'lsang ham, vafot etganimdan keyin xotiramga sig'inib yashaysan.

– Morella!

– Men nihoyat jon taslim qilyapman. Lekin bag'rimda sen Morellaga ilingan bir paysa, atigi bir paysa mehringning samarasi barhayot. Men jon berishim arafasida sening va mening, ya'ni Morellaning farzandi dunyoga keladi.

Biroq sening hayoting qayg'ular girdobida kechadi, sarv barcha daraxtlardan chidamli bo'lgani kabi o'zga barcha tuyg'ular orasida bu qayg'uga ham zavol begona. Illo, saodatli onlaring ortda qolib ketdi, shod-u xurramlik chechagi esa bir inson hayotida ikki marta gullamaydi, faqat Pestumgina yiliga ikki marta gullaydi. Anakreont singari ortiq vaqt bilan o'ynashmaysan, lekin chambar va novdalardan uzilgan barg kabi aftoda holda o'limni bo'yniga olib haj safariga otlangan mo'min kabi hamisha kafanga chulg'anib yurasan.

— Morella! — qichqirdim men. — Morella, bularning barchasini sen qayoqdan bilasan!

Lekin u yuzini o'girib oldi, oyoq-qo'li xiyol titradi; shu asno jon berdi, uning ovozi ortiq eshitmadim.

Biroq u karomat qilgandek, hayotdan ko'z yuma turib dunyoga keltirgan qizalog'i, onasining nafasi to'xtashi bilan nafas ola boshlagan bolasi haqiqatan ham tirik qoldi. Qolaversa, qizim jismonan va ruhan juda g'alati tarzda ulg'aya boshladi, shuningdek, marhuma onasiga ikki tomchi suvdek o'xshardi va men zamin farzandlariga nisbatan bunday tuyg'uni his etib bo'lmaydi, degan azaliy fikrimga zid ravishda unga cheksiz mehr qo'ydim.

Lekin mazkur beg'ubor muhabbat osmonini ko'p o'tmasdan xavotir, dahshat va kulfat bulutlari qurshab oldi. Qizaloq jismonan va ruhan g'alati tarzda ulg'aya boshlaganini aytdim. U g'alati tarzda bo'y cho'zardi, lekin ruhan ulg'ayishini kuzatish asnosida ko'nglimni dahshatli, hatto o'ta dahshatli fikrlar chulg'ab oldi! Norasida qizaloqning so'zlarida balog'at yoshidagi ayolning tafakkuri va qobiliyatlari aks etayotganini har kuni ko'raverganimdan keyin dahshatga tushmay nima ham qila olardim? Yoshgina bolakay tajribali inson xulosalarini bayon qilardi-da. Boz ustiga uning yirik o'ychan ko'zlarida har soatda tamomila

boshqa yoshdagi insonga xos donishmandlik va ehtirosning guvohi bo'lardim. Bularning barchasi, yana takrorlayman, dahshatdan falajlanib qolgan kechinmalarim uchun kunday ravshan bo'lganda, bularning barchasini o'zimdanda ham yashira olmaydigan, hatto inkor etish tashnaligi bilan ortiq kurashishga holim qolmaganda, dahmada mangu uyquda yotgan Morellaning g'ayrioddiy tahayyuli va g'aroyib ta'limotlariga fikran jonholatda murojaat qilganimga oid g'alati va vahimali gumonlar girdobida qolganimga ajablanishning hojati bormikan? Taqdir meni sig'inishga majbur qilgan nuri diydamni, jonimdan ham ortiq yaxshi ko'rgan farzandimni qiziquvchan nigohlardan panada, deyarli xilvatda hech vaqoni ayamadan, qolaversa biron-bir jihatni e'tibordan soqit qilmasdan tarbiyalar edim.

Yillar o'tib borar, men esa qizimning bamisoli rohibalarday, muloyim va jozibali chiroyiga, novdaday qaddi qomatiga uzzukun tikildim, uning qiyofasida qayg'uli va marhuma onasi bilan o'xshash jihatlarni kun sayin tobora ko'proq topardim. Bunday o'xshash jihatlar esa soat sayin ko'payib borar, tobora shubhasiz, tobora aniq bo'lib borar, ustiga-ustak tobora mavhum va tamomila dahshatli tus olardi. Uning onasi kabi tabassum qilishiga chidardim, biroq baayni onasi singari kulishidan larzaga tushdim; uning ko'zlari Morellaning ko'zlariga o'xshashiga chidagan bo'lardim, biroq u tobora hukmfarmolik va anglab bo'lmaydigan nigoh bilan ko'ksimni teshib yuborgudek tikilardiki, faqat Morella shunday sirli nigoh sohibasi edi. Uning keng manglayi ham, ipakday mayin sochlari ham, sochlarini taroqday taraydigan rangpar ozg'in barmoqlari ham, qayg'uli taronaday ovozi ham xotinimni beixtiyor yodimga solar, nihoyat eng muhimi (ha, ha, eng muhimi!) o'lgan xotinim aytgan so'zlar va iboralarni sevimli qizim-

ning og‘zidan takror-takror eshitarkanman, „Yo‘q, yo‘q, xotinim o‘lmagan“, degan dahshatli fikrdan vahimaga tushardim!

Oradan qancha vaqt o‘tganiga qaramay, qizim hamon mahbusday tutqunlikda yashardi. „Bolaginam“, „Ko‘zimning oq-u qorasi“ – men qizimdan mehrimni darig‘ tutmasdim, lekin tashqi olamdan uzilib qolgani uchun boshqalar bilan suhbatlasha olmasdi. Morella vafot etgandan keyin uning ismini ham unutib yuborishga urindim. Onasi haqida qizimga ham hech qachon hech narsa demaganman – unga onasi haqida so‘zlab bera olmasdim. Qisqagina hayoti davomida tutqunlikdagi qizim uchun tashqi olam begonaligicha qoldi. Nihoyat, cho‘qintirish marosimi sarosimada qolgan idrokimni xalos qilish va qismat dahshatlaridan najot topishim uchun imkoniyat yaratdi. Cherkovning suv to‘la jomi oldida turarkanman, qizimga qanday ism qo‘ysam ekan, deya boshim qotdi. Yaqin-u olis o‘lkalarda o‘tmishda yashagan, qolaversa ayni kunlarda umrguzaronlik qilayotgan ko‘plab oqila va ajoyib ayollarning ismlari ko‘nglimdan kechardi, haqiqatan ham qalban beg‘ubor, baxtiyor va bag‘rikeng go‘zal ayollar ko‘p-ku, deb o‘ylardim. Biroq, vo darig‘ki, marhum va dahmada yotgan xotinim ruhini bezovta qilishga meni nima undadi? Esga olishning o‘ziyoq odamning tepa sochini tikka qilib yuboradigan xotinning ismini qaysi bir yovuz iblisning qutqusi bilan tilga oldim? Nimqorong‘i cherkov ichida va sassiz tun og‘ushida ruhoniyya qarata uch bo‘g‘indan iborat Morella ismini aytishga qalbimning tubidagi qanday yovuz kuch majbur qildi? Va yovuz arvohdan ham qudratliroq allaqanday sinoat farzandimning qiyofasiga raxna soldi va hayot zavqini butkul o‘chirdi, ayni shu pallada men shivirlab aytgan ismni eshitgani hamono shishaday sovuq ko‘zlarini zamindan uzib samolarga qadagancha, oilaviy dahmamizning qora toshi uzra ojizona yotarkan, shunday dedi:

– Men shu yerdaman.

Bu oddiy soʻzlar yuragimni dafʼatan muzlatib yubordi, keyin esa eritilgan qoʻrgʻoshinday jizillagancha idrokimni kuydirdi. Yillar... yillar tarix qaʼriga singib, iz qoldirmay gʻoyib boʻlishi mumkin, biroq ayni lahza bilan bogʻliq xotira – hech qachon ketmaydi! Shu-shu chechaklar-u gullarini nainki unutib yubordim, balki, mevasiz sarv-u zaharli oʻt-oʻlanlar qora koʻlankaday doimiy hamrohimga aylandi. Shu-shu zamonni ham, makonni ham unutdim, peshonamga bitgan yulduzlar ham soʻndi, zamin uzra zulmat choʻkdi, odamlar esa yonimdan xira soyalarday oʻtib borishar, ular orasida faqat va faqat Morellani koʻrardim! Shamollar qu-logʻimga faqat bir soʻzni shivirlar, dengiz toʻlqinlari ham faqat Morella ismini takrorlardi. Lekin uning ham umri qisqa ekan, vafot etdi. Uni dahmaga oʻz qoʻllarim bilan koʻtarib bordim, dahmaga ikkinchi Morellani qoʻyganimda birinchisidan nom-nishon ham topa olmasdan, alam bilan, telbalarday uzoq qah-qah urib kuldim.

QAYSAR QIZNING QUYILISHI

Ba'zan biron voqeani hikoya qilishda gapni nimadan boshlashni bilmay qiynalasan. Holbuki, o'quvchilik kezlaringda, „Yozgi ta'tilni qanday o'tkazdim“ degan mavzuda insho yozishda sira qiynalmaganman. Maktabda so'nggi qo'ng'iroq chalingandan toki ta'tilning so'nggi kunigacha oqizmay-tomizmay barcha voqealarni yozardim. Ta'til qanday boshlangani-yu qanday poyoniga yetganini kunbakun bayon qilardim.

Hozirgi hikoyani esa nimadan boshlashni bilolmay boshim qotdi. Balki, Maykka qizil beret sovg'a qilganimdan boshlasammikan? Ehtimol, Mayk menga: „Seni yaxshi ko'raman“, deya mehrini o'zgacha izhor qilganidan boshlaganim ma'quldir? Yoki Louson Velli maktabida unga katta lavozim taklif qilishganda, ikkalamiz qattiq janjallashib qolganimizdan boshlaymi?

Yaxshisi avval o'zimni tanishtiray. Ism-sharifim Lori Farber. Erimning ismi – Mayk. Lesli va Keyt ismli ikki qizalog'imiz bor. Mayk Makkinli maktabida ingliz tili va adabiyotidan dars beradi. Garchi maktab eski, yon-atrofdagi aholi nisbatan nochor, o'quvchilar ham ancha bebosh bo'lganiga qaramay, Mayk o'z ishini yaxshi ko'radi. Menga ham o'z ishim yoqadi. Haftada ikki oqshom va shanba kunlari mahalliy kutubxonaning bolalar bo'limida ishlayman. Qizlarimni tarbiyalash ham jon-u dilim. Men ularga yosh bolalar kabi emas, balki katta kishilarday munosabat-

da bo'laman. Tarbiyaga oid ayrim kitoblarda: „Voyaga yetganidan keyin bola boshga bitgan balo bo'ladi“, qabilidagi fikrlarga sira ham qo'shilmayman.

Ko'pincha, tokay haminqadar kun kechiramiz axir, deb yozg'irganimga qaramasdan, nazarimda, hayotimiz talay odamlarga nisbatan baxtliroq kechayotir. U darajada kambag'al emasligimizni o'ylaganimda esa noshukurlik qilganim uchun pushaymon ham bo'laman. Lekin topgan-tutganimizni rasamadi bilan sarflash jonimga tekkan. Qolaversa do'konlardan o'zim xohlagan narsani emas, balki qo'ldan qo'lga o'tgan buyumlarni majburan sotib olish ham alam qiladi. Boz ustiga mehnat ta'tilida el qatori dam olish uchun hamisha mablag' yetishmasligi ham jonimdan to'ydirib yuborgan. Yana: Mayk koshki ishga hozirgidek velosipedda emas, yengil mashinada qatnasa edi, deb orzu qilaman. U Lesli bilan Keytni velosipedda olib yurish qiyin va noqulay, deb mashinani menga berib, o'zi ishga velosipedda qatnaydi. Yomg'ir va qor-ga ham, ko'chalar shilta bo'lishi-yu qalin tumanga ham parvo qilmaydi. Men esa uni o'ylaganim-o'ylagan. Axir, bizning uyimiz bilan maktab oralig'idagi ko'cha bo'ylab mashinalarning keti uzilmaydi. Mayk esa ko'pincha maktabda uzoq ushlanib qoladi, biron-bir drama repetitsiya qilinayotgan paytlarda esa uni kutaverib ko'zim to'rt bo'ladi. Velosipedi uchun old va orqa chiroqlar-u, pedal-lari, hatto tizzalar uchun ham nurqaytargichlar olib bergan bo'lsam ham hamisha undan xavotirlanaman.

Shu bois unga sariq yomg'irpo'sh olib berish bilan kifoyalanmay, qizil beret ham sovg'a qildim. Yelim kallapo'shlarni ham, to'qilgan qalpoqchalarni ham yoqtirmaydi. Ho'l movutning hididan ko'ngli ozadi. Bir safar moviy fransuz beretini sotib olgandi, uni har doim kiyib yurardi, aksiga olib beretni yo'qotib qo'ydi. Men fursatni boy ber-

may tug'ilgan kuniga ajoyib qizil beret sovg'a qila qoldim, o'shandan beri bu beret uning egnidan tushmaydi. Qizil beret Maykka juda yarashadi, deya tanish-bilishlarning ham tilidan bol tomadi. Axir, ikki mahalla naridan ham, hatto tumanda ham, yomg'irli kunlarda ham ayni qizil beret tufayli Maykni darhol tanib olishadi.

Hayotimdan nolisam rostdan ham noshukrlik qilgan bo'lamen. Birovdan oldin, birovdan keyin deganday kunimiz o'tib turibdi. Baxtiyor hayot kechirish uchun urinayotganimiz behuda ketmayotir. Bir-birimizni hamisha avaylaymiz, muhim muammolarni birgalikda hal qilamiz. „Men seni yaxshi ko'raman“, deyishni esa sira kanda qilmaymiz. Avvaliga bu gapni haddan ortiq ko'p aytmayapmizmi, deb xavfsiradim ham. Bu gapni rosmena mehr bilan aytyapmizmi yoki o'rganib qolganimizdan o'z-o'zidan aytib yuboryapmizmi, degan shubha ham tug'ildi.

Lekin „Sen esini yegan ahmoqsan“, degan sovuqdan sovuq malomatdan ko'ra mehr bilan „Men seni yaxshi ko'raman“, deganga nima yetsin.

Kunlarning birida Mayk menga ko'nglimni ko'taradigan yangi gap aytdi. Bizlarni o'qituvchilar ziyofatiga taklif qilishdi. O'sha yerda kaminning yonida yolg'iz o'tirgan Anni Garrisonni ko'rib qoldim va Maykning Anni haqida aytganlari esimga tushdi. Anni ziyofatlarni yoqtirmas, juda tortinchoq ekan. Eri Ralf Garrisonning aytishicha, bir yostiqqa bosh qo'yishganiga yigirma uch yil bo'lganiga qaramasdan, ular hozir avvalgidan ham baxtli hayot kechirayotgan ekan. O'sha oqshom buning sirini Annidan bilishga urindim. Lekin unga yaxshi ko'rinishni xayolimga ham keltirganim yo'q. Agar men yaxshi biladigan Ralf Garrisonday bebaho odam yigirma uch yil birga turmush kechirganiga qaramasdan, Annini yana ham yaxshi ko'rar ekan, men Annining fe'l-atvorini, albatta, yaxshi bilishim kerak,

degan qarorga keldim. Qolaversa, ikki soat vaqtimni har xil oldi-qochdilar-u mish-mishlarga behuda sarflagandan ko'ra Anniday benazir ayol bilan maroqli suhbat qilganim ma'qul, degan fikr ko'nglimdan kechdi.

Men unga yaqinlashib maqsadga o'ta qoldim:

– Aytishlaricha, Ralf bilan hozir oldingidan ham baxtliroq hayot kechirayotgan ekansizlar. Buning biron siri bo'lsa kerak, albatta.

Annining yuzi tabassumdan yorishib, shunday javob berdi:

– Daf'atan bir gap aytishim qiyin.

Shu asno gap-gapga ulanib, ikki soat qanday o'tganini ham bilmay qolibmiz.

Chanqovbosdi ichimlik to'latilgan ko'zaga yaqinlashganimda Mayk o'sha yerda ekan. U mening stakanimni to'latib uzatarkan, diqqat bilan tikilib dedi:

– Men seni tushunaman.

„Tushunaman“ degan kalimaga alohida urg'u berganidan, aslida: „Men seni yaxshi ko'raman“, demoqchi bo'lganini anglab mehrim tovlanib ketdi. U go'yo: „Lori, men seni juda qadrlayman. Qalbingdagi barcha sir-asrorlar menga ayon, ularning barchasi munavvar chehrangda aks etib turibdi“, demoqchi bo'ldi. Lekin hammasini aytib o'tirmay: „Men seni tushunaman“, deb qo'ya qoldi.

O'sha oqshomdan keyin bir-birimizga tez-tez shunday deyishni odat qilib oldik. Bu ibora „Seni yaxshi ko'raman“, degan e'tirofdan ham muhim ahamiyatga ega edi. U teran ma'noga ega bo'lgani uchun emas, balki kerakli paytda aytilgani bois alohida qimmat kasb etardi. „Men seni yaxshi ko'raman“ iborasi saraton oftobiday qaynoq va doimiy bo'lsa, „Men seni tushunaman“, e'tirofi yarim tunni charog'on qilib yuborgan chaqmoqqa o'xshardi.

Bir kuni kechqurun Makkinli maktabining sinfxona-

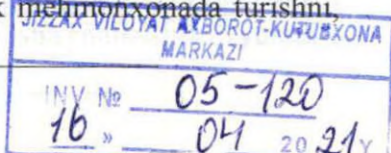
laridan biriga kirib, ostonada turib qolganimda shunday kechinmani his qildim. Mayk kirganimni payqamadi, pye-sani repetitsiya qilishda davom etardi. Pyesa „Afsungar“ deb nomlanar, pyesa qahramonlaridan biri Elen qo‘lini oqar suvga tutgancha, „Bu – suv“ der ekan, Mayk ayni so‘zning hayratlanarli ahamiyati va ayni lahzaning qanchalar muhim ekanini zo‘r berib tushuntirardi.

O’sha lahzada yuragim daf’atan to‘lqinlanib, beixtiyor qichqirgim keldi: „Men tushunyapman! Tushunaman! Juda yaxshi tushunyapman! Pyesa qahramoni Elen Keller nima demoqchi bo‘lganini emas, shuningdek, ona tilimizning buyuk qudratini ham emas, balki seni, Maykl Endryu Far-berni juda yaxshi tushunyapman. Men seni o‘qituvchi sifa-tida tushunayotirman. Aftidan, to shu kungacha sarguzasht asarlardan boshqa kitoblarni qo‘lga olmagan o‘quvchilar ham sendan saboq olganlaridan keyin maktabga mehr qo‘yganlarini ham qalban anglab turibman“.

Agar men hikoyani boblarga ajratganimda, navbat-dagisini „Suv isitish pechkasi va Frisko jamg‘armasi“ deb nomlardim. Balki, mavzudan biroz chetga chiqarman, le-kin bu shu paytgacha barchaga manzur inson rolini ijro eta turib, nima uchun birdaniga dardisarga aylanganimni oy-dinlashtiradi.

Jozibador surbet bo‘lish uchun odam qirollarday ahami-yatga yoki o‘ta nozik fahm-u farosatga ega bo‘lishi kerak. Menda unisi ham, bunisi ham yo‘q. Endi o‘ylab ko‘rsam, o‘shanda men sirkasi suv ko‘tarmaydigan injiq xotinday rosa hunar ko‘rsatgan ekanman.

Xullas, bahorgi mehnat ta‘tilida bir hafta San-Fransis-koda dam olish maqsadida Mayk bilan o‘ziga xos „Frisko jamg‘armasi“ tashkil qildik. Biz bemalol hordiq chiqari-shimiz uchun onam bolalarga qarab turadigan bo‘ldi. Dab-dabali bo‘lmasa ham binoyidek mehmonxonada turishni,

mashhur restoranlarda ovqatlanishni, hatto ta'tilga jo'nab ketishdan oldin so'nggi rusumdagi kiyim-kechaklar xarid qilishni ham mo'ljallab qo'ydik. Biz orttirgan mablag'larni jamg'ara boshladik. Biroq moyanamizdan pul orttirishning o'zi bo'larmidi? Shunga qaramay, tejalgan har bir dollarni jamg'armaga qo'shib qo'yardim.

Kutilmaganda uyimiz isitish tizimining pechkasi ishdan chiqdi. Binoyidek ishlab turgan pechka birdan buzilib qoldi. Buzilishidan oldin biron hunar ko'rsatganda ham alam qilmasdi. Axir, kir yuvish mashinamiz buzilmasdan avval g'alati tovushlar chiqarib bizni ogohlantirgandi.

Pechka buzilganiga sira ishongim kelmasdi.

– Nahotki hech narsa qila olmasang? – deya Maykning g'ashiga tegardim. – Qo'lingdan kelmaydigan ishning o'zi yo'q edi-ku. La'nati pechkani nahotki ta'mirlab bo'lmasa? Ustaxona mexanigi pechkani hech kim, hatto qo'ligul usta ham tuzata olmasligini aytgandan keyin ham qaysarlik bilan ishongim kelmas, „Nazarimda, uni ta'mirlay olarding“, – deya takrorlashni bas qilmasdim.

– Yo'q, Lori, – dedi Mayk. – Agar Lesli bilan Keyt qishda qor malikasiga aylanishlarini xohlamasak, yangi pechka sotib olishimiz kerak. Mexanikning aytishicha, yangi pechka to'rt yuz ellik dollar turarkan.

– To'rt yuz ellik dollarimiz yo'q axir, – deya e'tiroz bildirdim, biroq jamg'arma esimga tushib baqirib yubordim: – Faqat jamg'arilgan pulni sarflashni xayolingga ham keltirma!

– Boshqa ilojimiz yo'q, – dedi Mayk.

– Nahotki bu jamg'armani yo'q deb hisoblab, kimdandir qarz olishning iloji bo'lmasa, – dedim alam bilan. Men shunday qilgan bo'lardim. Lekin Mayk pulimiz bo'lgani holda ularni yo'q deb tasavvur qila olmas, binobarin, o'ta

nochor ahvolga tushib qolmaguncha kimdandir qarz ko'tarishni xayoliga ham keltirmasdi.

– Gapimga quloq sol, Lori. Agar bu yil yozda xiyobonlar va dam olish hududlari boshqarmasiga ishga joylasha olsam, avgust oyida San-Fransiskoda dam olishga boramiz. Men Mayk bilan tortishganim yo'q, chunki bundan hech qanday naf chiqmasligini bilardim, qolaversa, pul masalasida bahslashishni maydakashlik va pastkashlik hisoblardim. Lekin nimadir ich-etimni kemirardi. „Kambag'allik jonimga tegdi“, derdim o'zimga o'zim.

„Sen kambag'al emassan“, derdi ichimdagi boshqa bir kimsa. – Shinam boshpanang bor, yangi pechka o'rnatilgach, yana issiq bo'ladi. Qolaversa, hamisha qorning to'q, shu darajada to'qsanki, vazning me'yordagidan besh kilogramm og'ir. Yaxshisi, omad yor bo'lgani uchun beaded shukrlar aytgin“. „Ha, – deb javob berardim men. – Omadim shunchalar yurishyaptiki, har kuni bir xil masalliqdan turli xil taomlar pishirishni kashf qilishimga to'g'ri kelayotir. Men esa har kuni sarxil mol go'shti yoki yog'li qo'y go'shtidan tayyorlangan taomlarni yeyishni xohlayman“.

„Obi diydani bas qil“. – „Sen esa aql o'rgatishni bas qil“. – „Aftidan, taqirbosh sug'urta xodimi, oti nimaydi, ha-ya, Luis Gudrichga turmushga chiqmaganing uchun pushaymon bo'lyapsan, shekilli?“ – „Darvoqe, Luisning muzlatkichida hamisha yo'q deganda ikkita tovuq go'shti, garajida esa bir juft yengil mashina bo'ladi“. – „Luis Gudrich tushlik paytida televizorda beysbolni tomosha qilgancha, tushlikka tovuq go'shtimi yoki mol go'shtidan qilingan kotlet yeyotganini o'ylab ham o'tirmaydi. Qolaversa, mashinasini yana qanday yangi markadagi mashinaga almashtirgani haqida safsata sotishdan nariga o'tmaydi. Shuningdek, u shunday odamlar toifasidanki, mumtoz romanning nomini soat markasining nomi bilan hamisha chalkashtirib yuradi“.

Kamina qanday kayfiyatda ekanimni endi tushungandirsiz? Shu bois rappa-raso uch kundan keyin Maykka Louson Velli maktabiga ishga o'tishni taklif qilishganda ahvol yana ham chigallashdi.

Mayk bunga oid mulohazasini aytishdan oldin mazkur maktab kengashidan olgan maktubni o'qish uchun qo'limga tutqazib xato qildi. Xullas, u maktubni menga tutqazdi. O'qib ko'rsam, Mayk dars berayotgan maktabdan ko'ra ancha badavlat 325-maktab unga uch baravar ko'p maosh bilan direktor o'rinbosari lavozimini taklif qilibdi. Bu xushxabardan shunchalar quvonib ketdimki, raqsga tushib, „Kaliforniya, bizlarni kutib ol“, deya kuylay boshladim. Quvonchim ichimga sig'may „Aprel oyida, Parijda sayohat qilamiz“, deya xirgoyi ham qildim.

– Buncha maosh olganingdan keyin, aprelda Parij bo'ylab sayohat qilishimiz tayin axir, – dedim men hayajonimni bosa olmay. – Mayk, axir bu Xudoning marhamati-ku! Nahotki aksincha bo'lsa?!

Maykning haykalday qotib turganini ko'rib parvozga shaylangan qo'llarim qirqilgan qanotday shalvirab tushdi.

– Nima gap? – ajablandim men.

– Kechir meni, Lor, – javob berdi u. – Bunday qilolmayman. Ularning taklifini rad etdim.

Endi o'zim haykalday qotib qoldim. Lekin o'zimni yo'qotib qo'yganim, hech narsani tushuna olmayotganim, nihoyat, juda g'azablanayotganim yaqqol sezilib turardi. Rostdan ham chinakamiga g'azablanayotgandim, chunki Mayk menga bir og'iz ham aytmay hammasini o'zboshimchalik bilan hal qilgandi.

– Seni nima jin urdi, esingni yeb qo'ydingmi? – so'radim men. – Nahotki navbatdagi yigirma yil davomida ham hozirgidek tishingning kirini so'rib yuraverishni mo'ljal-layotgan bo'lsang?

– Men nafsimni o‘ylaganim yo‘q, – dedi Mayk. – Men bundan keyin ham Makkinli maktabida bolalarni o‘qitmoqchiman.

– Kelib-kelib menga va‘zxonlik qilmoqchimisani? – dedim bor zahrimni sohib. – Barchani avrashni kasb qilib olgansan-ku, boshlay qol! Lekin ko‘zimga tik qarab gapira olarmikansan? Agar so‘zlaringni eshitishimni istasang, nasihatbozlikni xayolingga ham keltirma!

– Lori, o‘zingga yarashmaydigan gaplarni aytyapsan..:

– Nega yarashmas ekan? Qachongacha tishimni tishimga qo‘yib yashayman?! Qachongacha tilanchidek kun ko‘rishim kerak axir?!

– Bir og‘iz gapirgani qo‘yasanmi-yo‘qmi? – bor ovozi bilan qichqirdi Mayk. – Men bolalarga ta‘lim berishim kerak! Boshqa ishni xayolimga ham keltira olmayman!

– Lousonda ham bolalarni o‘qitaverasan. U yerda hatto direktor ham kunning teng yarmini sinfda o‘tkazadi. Bu maktab ma‘muriyatidagi yangi yo‘nalish axir.

– Gaping to‘g‘ri. Rostdan ham sinfda bamaylixotir o‘tirib olib, namunali xulq qoidalarining erkin muhokamasini kunlab, yillab tinglashim hech gap emas. Biroq Choser ham, Tomas Mur ham, Makbet xonim ham tashlandiq qaznoqda chang bosib qolib ketadi.

– Pashshadan fil yasab, meni og‘dirib olishni xayolimga ham keltirma.

– Balki, Luis Gudrich kabi sug‘urta xodimi bo‘lishimni istarsan?

– U, har holda, turmushidan noliyotgani yo‘q.

– Lori, – dedi u, meni ham, o‘zini ham murosaga keltirishga uringandek yalingan ohangda. Nahotki butun hayotimni o‘quvchilarning darslarni o‘zlashtirishlarini nazorat qilish, maktab avtobuslarining qatnovini qayd etish, sportzalning orqasiga bekinib olib qaysi o‘quvchi, aynan nima

chekayotganini poylash bilan o'tkazishimni xohlayotgan bo'lsang?

– Bunaqa vahima qiladigan odating yo'q edi-ku, – dedim men uning murosaga chorlovchi gap ohangiga e'tibor bermasdan. – Nazarimda, menga bu kunningdan battar bo'l, deganday faqat o'zingni o'ylayapsan. Oh, Mayk, men hamma xotinlar kabi yaltir-yultur liboslarni o'ylayotganim yo'q. Mening niyatimni o'zing ham yaxshi bilasan. Biz axir, o'g'il asrab olishimiz kerak. O'zing ham jon deb shuni xohlab turibsan-ku.

Mening ko'zlarim yosh bilan to'ldi. Lekin bu rostakam ko'zyoshlarimidi, yoki mug'ambir xotinlarga xos hiylamidi, anig'ini aytolmayman.

– Nima ham qilardik, – dedi u afsuslangandek. – Xolis niyat yo'lida qizaloqlardan ham, bolakaylardan ham voz kechamiz. – U javonga yaqinlashib, paltosini oldi.

– Aylanib kelaman, Lor, yaxshilab o'ylab olishim kerak. Uning ovozi hech qanday ginani sezmadim. Aksincha, meni ko'ndira olmaganidan afsuslangani, yolg'izlanib qolganidan iztirob chekayotgani sezilib turardi. Ayb o'zimdagi ekanini bilib tursam ham tan olgim kelmasdi. Nazarimda, o'zimni aybdor deb his qilishga aynan Mayk majburayotgandek edi.

Bu ahvol ikki yoki uch kunga cho'zildi. Men avvalgidek ishtiyoq bilan nonushta tayyorlaganim bilan uni lom-mim demay tanovul qilardik, dasturxon ustida Lesli bilan Keyt polaponlarday chug'urlashardi, xolos. Er-u xotin bir-birimizga yasama ehtiromlar bilan munosabatda bo'lardik. Kun bo'yi yig'lardim hisobi, biroq bular chinakam ko'zyoshlari edi. Axir, o'z erimga begonadek bo'lib qolgandim-da. O'zimni, kimdir ko'ksimga qasddan pichoq sanchib qo'ygandek his etardim. Biz hech qachon Anni va Ralf Garrison kabi baxtiyor bo'la olmaymiz, degan fikrdan yana ham ezilardim.

Qizlarim bolalar bog'chasida bo'lgan kunlari o'zim yoqtiradigan oromkursiga joylashib olib, oynavand surma eshik orqali hovliga va kamindagi miltillagan olovga tikilgancha Maykni ko'z oldimga keltirishga urinardim. Har qancha uringanim bilan uni xolisona tasavvur qila olmasdim. Ashaddiy xudbin, o'taketgan zo'ravon, o'ziga bino qo'ygan takabbur sifatida tasavvur qilardim-u, asl holatida bus-butun ko'z oldimga keltirolmasdim. Hatto har kuni bir xil ovqat jonimga tegdi, deb shikoyat qilayotgan Villi Loman kabi keksaygan, bukritil va adabiyot o'qituvchisi sifatida ham ko'z oldimga keltirardim. Kamina, janjalkash Lori Farber, uni nohaq malomatga ko'mib tashlagandim. Men uni Louson maktabining qorin qo'ygan, beso'naqay direktor o'rinbosari lavozimida ham tasavvur qilib ko'rdim: u gard tushsa yalagudek top-toza xonasida qog'ozlarga ko'milib o'tirar, biroq Gamlet va Siranoni eslab ezilardi!

Nihoyat, juma keldi. Men haftaning shu kunida ro'zg'orga kerakli narsalarni xarid qilish, qolaversa boshqa yumushlar bilan turli tomonlarga qatnayman. Lesli va Keyt bilan uchovlon kunning ikkinchi yarmini rosmana shodiyonaga aylantiramiz. Qahvaxonada gazli suvdan ho'plab, opa-singillarday dardlashamiz, kirxonadan kiyim-kechaklarni, etikdo'zdan esa poyabzallarni, kutubxonadan o'zimiz yoqtirgan kitoblarni olamiz, do'kondan esa turli noz-ne'matlar xarid qilamiz.

Shu kuni savdo markazi odatdagidan gavjum bo'lgani uchun ancha navbatda turib qoldim va biz g'ira-shirada uyga qaytdik.

Maydalab yomg'ir yog'ardi. Bundan qat'i nazar atrofini rutubat qoplamagan, aksincha, biz o'zimizni yomg'ir yuvgan deraza orqali balet tomosha qilayotgandek xursand sezardik. Men radioni qo'ydim va mashinaning oyna tozalagichlari yomg'ir hamda radiodan yangrayotgan Mot-

sartning maroqli musiqasi bilan hamohang tebranayotgani-
ni payqadim. Lesli bilan Keyt orqa o'rindiqda o'zlarining
bolalarcha sirlarini pichirlashib o'tirardi.

Biz Cherri-strit ko'chasi bo'ylab ketib borardik. Odatda,
mazkur ko'cha serqatnov bo'lmaydi, ayni shu bois mazkur
ko'chani tanlagandim. Yomg'ir paytida ham hatto ikki ma-
halla yiroqdagi manzarani yaqqol ko'ra olganingga nima
yetsin. Kutilmaganda bizlardan ancha narida ko'chani yol-
g'iz velosipedda bir kishi kesib o'tdi. Men uni egnidagi qizil
beretdan darhol tanidim: u – Mayk edi. Nazarimda, munav-
var oltin oftob ufq bo'ylab sirg'alib o'tganday bo'ldi.

Maykni uzoq vaqt ko'rmaganday sog'inib, yuragim
orqizib ketdi. U eshitadigan qilib, „Men seni tushuna-
man!“ deya bor ovozim bilan hayqirgim keldi. Motsart
taronalarini eshita olishi, bu kuy qaysi tomondan kelayot-
ganini ilg'ashi uchun radioni balandlatgim keldi, qolaver-
sa menga ham bag'rikenglik bilan javob qaytarishini istab,
olisdan unga mehr bilan ishora qilishga chog'landim. Men
go'yo ro'paramdagi quyosh sari talpinardim.

Bularning barchasi ko'z ochib-yumguncha ro'y berdi.
U o'girilmadi, meni ko'rmadi, qizil bereti g'oyib bo'ldi.

„Men seni tushunaman“ – xirgoyi qila boshladim. Men
sassiz xirgoyi qilardim, Motsart esa men uchun ham oshko-
ra kuylardi. Keyin yuzimga ilkis muzday suv sepib yubo-
rishganday seskanib ketdim. Makkinli maktabidagi g'ari-
bona sinf xonalari-yu o'ksik ko'ngillarni mana shunday
munavvar quyoshdan sal bo'lmasa mahrum qilayozganim-
ni tushunib yetdim.

Uyga yetib kelganimizda Mayk velosipedini endigi-
na garajga qo'ygandi. Lesli bilan Keyt mashinadan sak-
rab tushib, unga osilib olishdi. Qizaloqlar uyga chopqillab
kirib ketishgach, Mayk mashinaning yukxonasidan xarid
qilingan narsalarni olar ekan, menga qaradi. Meni hamon

jahldan tushmagan hisoblab qo'rq-pisa nazar tashlagani-
ni sezib o'zimni yomon ko'rib ketdim. Lekin men Motsart
musiqasi og'ushida o'zimni uchib yurgandek his etardim,
yuzimda esa oltin oftob nurlari o'ynardi. Buni sezgan Mayk
ham mehri tovlanib, eski mashinamizdan meni chiqarib
olib bag'riga bosgancha so'radi:

– Oftob qaysi tomondan chiqa qoldi?

– Seni tushunaman, Mayk, – dedim men uning ko'ksi-
ga bosh qo'yib.

Mayk ko'zlariga ishonmayotgandek samimiy jilmaydi.
Xaltalarni yosh boladay o'ynoqlab uyga olib kirdi. Men
kechki ovqatni pishirish bilan band bo'lar ekanman, „Qay-
sar qizning quyilishi“dan parchalar aytib, Petruchchio roli-
ni o'ynaydigan bolakay haqida ham maroq bilan gapirib
berdi.

QIYOMAT-QOYIM

Ba'zi-ba'zida jinim qo'zib qoladi – rosmana qiyomat-qoyim sodir etaman, bu hunarimni qaqshatqich momaqal-dirog'-u ketidan yarqiragan chaqmoqqa o'xshataman.

Xoh ishoning xoh yo'q, biroq haftalab, oylab, hatto yillab ko'nglimda nafrat yig'ilib boradi. Sababini bilmayman, lekin ochiq yoz kunida ufqda paydo bo'lgan bulutlar lashkariday tobora keng quloch yoyib, tobora qudratli kuchga aylanadi. Keyin arzimagan bahona bois nafratim daf'atan portlaydi. Faqat shunday kezlarda aynan kimdan nafratlanayotganimni anglab yetaman; qahrli, ammo adolatli va aniq malomatlarni do'lday yog'diraman, zikr qilayotgan qalandarday jazavaga tushib, butun qahr-u g'azabimni to'kib solaman-u, nihoyat yengil tortaman. Bu go'yo to'fonga o'xshaydi, unga hech kim, eng avvalo, o'zim sira ham bas kela olmayman. Bunday jazavali holatlarning qaysi biri esingda qolgan, deysizmi? Albatta, o'n sakkiz yoshimda otam bechorani esankiratib qo'yganim. Darvoqe, otam g'aflatzada chekka shaharchalardan birida butun umr mol do'xtiri bo'lib ishlagan. O'shanda dovdirab qolgan onam-u toshday qotib qolgan singillarim va ukalarimning ko'z oldida salkam uch soat ayyuhannos solib tomosha ko'rsatganman. O, o'shanda nimalar demaganman-a!

Ko'nglimga kelgan gaplarning hammasini to'kib solganman. Otamni ham, oilamizni ham, shaharchamizni ham, hatto butun yorug' olamni ham malomatga ko'mib

tashlaganman. Ovloq shaharchada siqilib yashash jonimga tegib ketganini, sassiq shaharchada gulday hayotim xazon bo'lishiga yo'l qo'ymasligimni aytib, bundan buyon ham shu ahvol davom etadigan bo'lsa, duch kelgan mashinaga o'tirib qochib ketaman yoki suyuqoyoq qizlar safiga qo'shilaman, deb dag'dag'a qilganman. Ularning zerikarli bag'rikengligi-yu meshchanlarga xos sipoligidan bezor bo'lganimni baralla aytib, bularning barchasi menga begona, men sho'x-shaddod hayot kechirishni istayman, deb qichqirganman. Afsuski, andishani tamomila unutib, otamning ham, onamning ham yuziga tik qarab, ularning nainki axloqiy, hatto jismoniy nuqsonlarini ham ko'rishga ko'zim yo'q ekanini ovoza qilganman. Aytmagan gapim qolmagan! Quyunday qaynab-toshganman, desam ishonavering. Zotan, quyun ham yo'lida uchragan jamiki xas-xashaklar-u jirkanch latta-puttalarni uchirib, olis-olislariga uloqtiradi. O'n sakkiz yoshimda jazavaga tushishim nima bilan tugadi? Albatta, boshimga balo orttirdim. Ota-onamning ko'ziga tik qaray olmay, qolaversa, oldingiday hayot kechirish uchun sabr-toqatim yetmasdan erga tegdim. Dastlabki duch kelgan kimsaga. Sezib turibman: men jazavaga tushadigan soniya tobora yaqinlashardi, zero, cherkovda nikohdan o'tayotganimizda ruhoniyniing savoliga yuragim orziqib „ha“ deya javob bergan lahzadan e'tiboran bulutlar quyuqlasha boshlagandi.

Mana, mening manglayimga bitilgan kuyovto'ra! Ni-hoyatda did bilan bezatilgan shohona xonadonimizga zamonaviy o'rindiqlar-u divanlar oralab kirib kelayotir, ayanchli, ko'rimsiz, dardi bedavo; tayini yo'q idoraning yugurdagi yoki mahmadona oqlovchiday to'q kulrang kastum kiyib olgan; to'rtko'z, yaltirbosh, albatta, chek-kalarini qirtishlamagan, navbatdagi uzoqdan uzoq qarindoshiga motam tutib, bilagiga qora tasma bog'lab olgan;

bo'yinbog'i ham qora, hatto dastro'molining hoshiyasi ham qora.

Lapanglab odimlayotir – balki, oyoqlari qiyshiq bo'lgani uchun ayiqday maymoqlanib yurayotgandir! Qo'lida bir dasta gazetalarni g'ijimlab olgan. Gazetalarga ko'zim tushgani hamono jinim qo'zidi. Yuragimda ko'pdan buyon yig'ilib qolgan zahrinni to'kib solish fursati yetdi. Ilonday bor zahrinni sochdim.

– Yana la'nati gazetalarga yopishdingmi?! O'qiyverib ko'zlaring teshilib ketmadimi! Ularning soni bor, sanog'i yo'q. Rim gazetalari, Milan gazetalari, kamiga Xudo urgan mana shu shaharda chiqadigan gazetalari! Bu jirkanch gazeta sahifalaridan nimani axtarasan o'zi! Ko'ngling xotirjam bo'lsin, gazetalarda sen haqingda ham, men haqimda ham hech qachon hech vaqo yozishmaydi! Men tekinga berishsa ham qo'limga olmayman. Gazetalarni rosmama hayot kechirayotganlar, hayot qozonida chinakamiga qaynayotganlar o'qiydi, sen bilan bizning turmushimizni esa hayot deb bo'lmaydi. Shu ham hayot bo'ldimi? Biz yashayotganimiz yo'q, shunchaki kun kechiryapmiz, xolos. Bino-barin, bizlarga gazetalarning nima keragi bor?!

Xunukdan xunuk erim ro'paramda aftoda ahvolda turgancha kattadan katta ko'zoynagi osha menga tikiladi. E'tiroz bildirish uchun og'iz juftlaydi, men esa og'zini ochgani ham qo'ymayman.

– Umuman, hammasini oydinlashtirish fursati yetdi: jonimga tegib ketding, bunday turmushdan bezor bo'ldim, ortiq zarracha ham sabr-u toqatim qolmadi. Inkori etmayman, qiymati yarim milliard turadigan xonadonimiz bor, har birining vazni yuz kilogrammdan ortiq tosh bosadigan, narxi ham milliondan kam bo'lmagan jihozlarimiz ham bisyor! Biroq bu hashamatli xonadonda nima karomat ko'rsatyapmiz? Deyarli hech qanday. Faqat oilaviy tur-

mush kechiryapmiz, xolos. Darvoqe, oila muqaddas, oila! Nihoyat, oila bilan bog'liq gaplarni ham aytishim shart! Oila desa joningni ham berasan, marhamat, biroq nima uchun meni ham shunday qilishga majburlaysan?! Yarim milliardlik mana shu xonadonda men sho'rpushona faqat sening qavm-u qarindoshlaring xizmatini qilish bilan band ekanimni hech o'ylab ko'rganmisan? Meni kechirasan-u, lekin bor gapni aytishga majburman: yomon qovun-ning urug'i ko'p bo'lganday, qarindosh-urug'laringning son-sanog'i yo'q! Oila-oila emish. Ha, oilaning qadrini men bilmayman, yetimxonada o'sganman! Aka-ukalar-u opa-singillar, kuyovlar-u qayinegachilar, amma-xolalar-u amaki-tog'alar, o'g'il-u qiz jiyan-u jiyanchalar shunchalar ham ko'p bo'ladimi axir! Ustiga ustak hamma-hamma-sini erta-yu kech ovqatlantirish ham mening zimmamda! Bunday oilani yer yutsin, iloyim! Har kuni butun oqshom yalmog'izdan farq qilmaydigan qari onang-u alvastiday qariqiz singling bilan televizor ko'rishga mahkumman! Qaynonamning xizmatini qilganim kamday, qayinegachim bilan muzeylarda kartinalarni tomosha qilishim, biron narsa ham xarid qilmasdan do'konma-do'kon kun bo'yi sang'ishim kerak. Darvoqe, qimmatbaho kiyim-kechaklar-u mo'ynalarning menga nima keragi bor, sening urug'-aymog'ing oldida o'zimni ko'z-ko'z qilishim uchunmi?

Erimga ham jin tegdimi? Qo'lidagi gazetalar tushib ketdi, cho'ntagini paypaslab, qo'li qaltiragancha sigareta cheka boshladi. Yaqinlaridan birontasi ham u bilan bunday ohangda gaplashmasligini yaxshi bilaman, lekin men quyushqondan chiqib bo'lgandim, shu bois oshkora ranjigani nainki jahlimni tiydi, balki yana ham alanga oldirdi:

— Ha, mening sha'niga tirnoqcha ham dog' tushmagan ajoyib oilam bor. Dindorlik bobida ham sizlarga hech kim bas kela olmaydi. Tangriga jon-jahdingiz bilan sig'inasiz;

Tangrini ham, Iso Masihni ham, Bibi Maryamni ham, aziz-avliyolarning hamma-hammasini ham o'zlashtirib olgansiz. Muqaddas qadamjolar ziyoratini ham kanda qilmaysiz. Ertadan kechgacha tilovat qilib zerikmaysiz, shohona xonadon emas, ibodatxonaning o'zginasi! Bu g'ayrioddiy ibodatxonada yo'q narsaning o'zi yo'q: aziz-avliyolarning suratlari-yu haykalchalari ham, Lurdadan keltirilgan tasbehlar ham, Quddusi Sharifdagi muqaddas buloq suvi bilan to'latilgan shisha idishlar ham istagancha topiladi. Ruhoniylarning dastxatlari-yu duolari bitilgan fotosuratlarini aytmay qo'ya qolay. Men Xudojo'y emasman, bildingmi, dahriyman, dahriy! O'z uyimda faqat ota-onamning hurmati uchungina cherkovga qatnardim, qolaversa, biz u yerga faqat yakshanba kunlari borardik. Bu yerda esa uzzukun kallayi sahardan ibodat boshlanadi!

Erim sigaretani bosib-bosib tortadi-da, menga tikiladi, menga tikilgancha bosib-bosib sigareta tutatadi. Men uni bunday qiyofada hech ko'rmagandim, vajohatidan biroz qo'rqa boshladim, biroq bulutlar quyuqlashib bo'lgan, momaqalldiroq hamon qarsillar, so'nggi chaqmoq esa hali yarqiramagandi:

– Benuqson oilaviy turmushimizda, bilasanmi, ayniqsa, nima jonimga tekkan? Sizlarning xufiyona pichir-pichir qilishlaring! Men italyan qiziman, ona tilim – italyan tili, biroq sizlarning gaplaringizni sira ham tushuna olmayman. Nimalar haqida shivir-shivir qilasizlar, o'lay agar bilmayman. Sarmoya sarflash haqidami? Italiya va Shveysariya banklaridagi jamg'armalaringiz to'g'risidami? Aksiyalar, obligatsiyalar, qimmatli qog'ozlar, quyma va tanga oltinlar haqidami yoki? Ishbilarmon ekaningni bilaman, ko'p daromad qilishing ham ehtimoldan xoli emas, biroq bular oldimda menga tushunarsiz tilda gaplashish uchun bahona bo'la olmaydi. Nimadan qo'rqasizlar? Chet ellardagi

sarmoyalaringiz bilan bog'liq sirni fosh etishimdanmi? Yoki seyfnig kalitini o'g'irlaydi, deb mendan xavfsiraysizmi? Bu sirli pichirlashlarning, men tushunmaydigan shevada gapirishning nima keragi bor? Ha, men kambag'al oiladanman, biroq o'zinga yarasha oriyatim bor, sening sariq chaqangga zor emasman. Tupurdim hamma pulingga! Binobarin, mening oldimda istagancha italyan tilida suhbatlashib, qo'lga kiritilgan daromad-u foizlar haqida istagancha safsata sotaveringlar, sizlarning gaplaringizga parvo ham qilmayman, eshitmayman ham!

U xonaning adog'idagi stolga yaqinlashdi, endi cheka boshlagan sigaretasini kuldonga bosib o'chirdi, shoshilmay men tomon qaytdi va qo'llarini kamzulining cho'ntaklariga tiqqancha ro'paramda to'xtadi. Ayni pallada butun kuchimni to'plab oxirgi zarbani berishga chog'landim:

– Nihoyat, betga aytganning zahri yo'q: sen mening didimdagi odam emassan, boylik desa tomdan tashlaysan, urf-odatlarga yopishib olgansan, bundan tashqari, o'ta jiddiysan. Hatto odamga o'xshab kiyinishni ham bilmaysan. Seni ko'rgan odam motam mahkamasida ishlaydi, deb o'ylaydi! Nahotki ko'cha-ko'yda yoshlar qanday kiyinishiga e'tibor bermasang? Jinsilar, ohori ketmagan ko'ylaklar, bejirim shippaklar! Soqollari o'zlariga yarashadi, yelkalarida uzun sochlari to'lqinlanadi, qo'llarida hamisha gitara! Anqov opa-singillaringdan boshlab dumbul aka-ukalaringacha butun urug'-aymog'ing ham, o'zing ham yumshoq supurgidan farq qilmaysiz. Gap kelganda otangni ham ayma deyishadi, nihoyat, hech kimga aytmagan sirimni senga oshkor qilaman: bilasanmi menga qanday erkak yoqadi? Ha, ha, juda to'g'ri topding: aynan Alen Delonga o'xshagan erkaklar. Ayniqsa, qaroqchi, o'g'ri, talonchi, xullas, jinoyatchi rolini ijro etganda. O'shanday erkakni orzu qilaman: kelishgan, jasur, hech kimdan hech qachon qo'rqmaydi, biron

xavf tugʻilgani hamono – toʻpponchasiga yopishadi; hayoti bamisoli afsona.

Oh, Alen Delon! Oqshomlarni qahvaxonalarda, shohona mehmonxonalarda aysh-ishrat bilan oʻtkazadi, Parijdan Nyu-Yorkka, Nyu-Yorkdan Rio-de-Janeyroga, Riordan esa Parijga parvoz qiladi. Oilaga tish-tirnogʻing bilan yopishib olib, Xudojoʻylik-u zerikarli xulqing bilan nimaga erishding: sening justi haloling qaroqchining xotini boʻlishni orzu qilayotir.

Nihoyat, butun qahrimni sohib boʻldim. Lekin nimagadir qoʻrqa boshladim. Gap shundaki, erim ham tamomila boshqacha, teshib yuborguday, hatto vahshiyona tikilardi. U shoshilmasdan yaqinlashib, choʻntagidan bir qoʻlini chiqarib, yuzimga shunday ketma-ket tarsaki tushirdiki, hatto oyogʻining ostiga olib tepkilaganda ham bunchalik alam qilmagan boʻlardi. Uning zarbalaridan keyin qanday yiqilib tushmaganimga hayronman, men undan koʻz uzmay jon-jahdim bilan chinqirdim – nazarimda, uni birinchi marta koʻrib turganday edim, – dahlizga qarab otildim, keyin zinadan pastga uchib tushdim. Koʻchaga chiqqanimdan soʻng qadamimni sekinlatib uyimizga yaqin xiyobon tomon odimladim.

Maysazorda bolakaylar oʻynardi, uning atrofiga oʻrindiqlar qoʻyilgan. Boʻsh oʻrindiqqa joylashib, fikrlarimni jamlashga urindim. Lekin hamon ikkala yuzim ham lovullar, hech oʻzimni bosa olmasdim. Yonimda odamlar sayr qilib yuribdi, ularning oldida koʻzyoshi qilish uyat. Kimdir oʻrindiqda gazeta qoldirib ketibdi, uni qoʻlga oldim-da, oʻzimni zoʻr berib oʻqiyotganday tuta boshladim. Koʻzyoshlarim nigohimni toʻsar, gazeta sahifasiga tomardi.

Keyin tuman asta-sekin tarqadi, nazarimda, oʻzimga kelgandim. Kutilmaganda, gazetaning birinchi sahifasidagi tanish chehra eʼtiborimni tortdi... Bu axir erim-ku! Men nazarga ilmagan shovvozning xuddi oʻzi!

Gazetani ochdim — unga ikki ustunni bag'ishlashibdi — sen bilan biz haqimizda gazetalarda hech qachon hech vaqo yozishmaydi, degan gapim beixtiyor yodimga tushdi.

Gazetani o'qir ekanman, sira ishongim kelmasdi. Maqolada zikr etilganlarning hech birini bilmasdim, bularning barchasini u mendan sir tutgan ekan. Maqolada o'g'irliklar, qotilliklar, jinoiy fitnalar, giyohvand moddalar-u fohishabozlik haqida yozilgandi. Ha, ha, fohishabozlik ham tilga olingandi. Erimning qandaydir jurnalist bilan suhbatini ham bosilgandi. Erim barcha ayblovlarni, albatta, rad etgandi. Gapining oxirida esa menga tanish ohangda shunday degandi: „Gaplarimni hazilga yo'ymang. Men hech vaqoni bilmayman. Kamina risoladagidek oilaparvar odamman“.

Bugun ertalab bir to'da gazetani g'ijimlab olgancha nima uchun shu darajada xafa-yu chorasiz ahvolda bo'lganini endi tushundim. Uni hayotida birinchi marta gazetada urib chiqishgan, butun el-u yurt, qolaversa, mening qarshimda barcha qilmishlari fosh bo'lganidan alamzada edi. Men laqma esa qaroqchi erkaklarni yaxshi ko'raman, deb yuziga aytib o'tiribman. Holbuki, niyatimga yetgan ekanman-ku.

Momaqalldiroq ham gumburladi, ketidan chaqmoq ham yarqiradi. Biroq bu chaqmoq aynan o'zimni kunpayakun qildi!

Keling, hammasini oydinlashtirib olaylik. Men risoladagidek odamga turmushga chiqqandim, uni qo'y og'zidan cho'p olmagan, musichaday beozor deb o'ylasam, jinoyatchi bo'lib chiqdi. Nima qilishim kerak edi? Jinoyatchiga turmushga chiqib, aslida, jinoyatchi emas, go'dakday ma'sum ekaniga iqrar bo'lishim kerakmidi? Yoki keyinchalik afsus qilmaslik uchun tamomila boshqacha yo'l tanlashim kerakmidi? Afsuski, xato qildim, biroq aynan qanday xatoga yo'l qo'yganimni bilolmay xunobman!

MAOSHGA QO'SHIMCHA

Jovanni Batistella kuni kecha ishga olingan yosh hamkasabasi unga nisbatan 20 ming lira ko'p maosh olishidan xabar topdi-yu, halovatini yo'qotdi. Shunchalar g'azablandiki, xotirjam paytida hech qachon qilmaydigan ishga jur'at qildi, barcha alamini to'kib solish uchun bosh direktor huzuriga otlandi.

Ulug'vor xonaning eshigini ochishi bilan uning to'rida o'tirgan boshliqqa ko'zi tushdi.

– Kiravering, kiravering, marhamat...

– Kechirasiz, janobi boshliq, biroq...

– Muhtaram Batistella, sira tortinmay kiravering. Nihoyat, meni yo'qlab kelganingizdan juda minnatdorman...

– Minnatdormisiz?

– Bo'lmasam-chi! Sizni ko'rganimdan boshim osmonga yetdi. Marhamat, bemalol joylashib olavering. Juda qimmatli va qadrdon kishilarimizga kam e'tibor beramiz. Afsuski, bu achchiq haqiqat. Muhtaram Batistella, tez-tez ko'rishib, xotirjam dardlashganga nima yetsin. Lekin haftalab ko'rishmaymiz. Hattoki oylab... Balki, ko'rishganimizdan buyon bir necha yil o'tgandir.

– Rappa-raso ikki yarim yil oldin ko'rishgandik.

– Ikki yarim yil! Aytsam ishonmaysiz, muhtaram Batistella. Mana shu ikki yarim yil mobaynida har oqshom, uy-

quga yotishdan oldin, ya'ni o'z vijdonim bilan yuzma-yuz qolganda, o'zimga o'zim dakki berib keldim: „Batistella! Bebaho Batistella! Men uni tamomila unutib qo'ydim. Uni xolisona xizmatiga munosib lavozimga o'tkazishim kerak. Juda jonkuyar xizmatchi. Axir, firmamizning ishongan bog'i-yu suyangan tog'i". Sizga yolg'on, Xudoga chin: har kecha shunday fikrlar sira tinchlik bermaydi, o'zimni oqlay olmay vijdonim oldida qiynalaman.

– Demak, janob boshliq, siz...

– Albatta, albatta! Sizning niyatingizni sezib turibman. Nima demoqchi ekaningizni ham bilaman. Haqiqatan ham tirnog'ingizga ham arzimaydigan ayrim no'noq xodimlar sizdan ko'p maosh oladi. Bu adolatsizlik! Sizning sabr-toqatingiz tugadi. Shunday demoqchimisiz?

– Ha, haqiqatan ham...

– Bunday ahvol, muhtaram Batistella, sizning hafsalangizni haqli ravishda pir qilgan. O'rinli e'tiroz. Fikringizga men ham qo'shilaman. Adolatsizlik shunday illatki, eng muloyim odamni ham yirtqichga aylantiradi. Yo gapim noto'g'rimi?

– Umuman, to'g'ri...

– Mana ko'rdingizmi. Siz bo'lsa meni sal bo'lmasa hech vaqoni tushunmaydigan, hech kimning qismati bilan qiziqmaydigan bag'ritoshga chiqarib qo'yadingiz. Odam degan bunaqa shubhagar bo'lishi kerak emas. Mayli, loaqal bugungi kun siz uchun omadli bo'lsin. Bugun ikkalamiz ham bir-birimizdan rozi bo'lishimiz kerak. Sizga 150 ming oylik maosh tayinlasam, nima deysiz?

– Nima dedingiz?

– Yanglishmasam, hozir 95 yoki 98 ming lira olasiz?

– 97 ming.

– Juda soz, nihoyat, oldinga dadil qadam tashlaymiz. 150 ming lira maosh sizga yetadimi?

– Kechirasiz-u, biroq bu hatto xayolinga ham kelmagandi.

– Mana, o‘zingiz guvoh bo‘ldingiz. Men kimlardir orqamdan g‘iybat qilgandek, ayyor tulki ham, qonxo‘r ham, odamxo‘r ham emasman.

– Rahmat, janob boshliq.

– Arzimaydi. Xolisona xizimatingiz uchun men sizga rahmat aytishim kerak. Chekasizmi?

– Rahmat, men chekmayman.

– Otangizga balli! Bamisoli farishtasiz, farishta! Men esa qarg‘ish urganday chekkanim-chekkan... Shunday... shunday... Nihoyat, masala hal bo‘ldi.

– Vaqtigingizni olganim uchun meni...

– Bemalol, bemalol, muhtaram Batistella. Omad yor bo‘lsin! – Bosh direktor chuqur entikdi: – Afsus...

– Nimaga pushaymon bo‘lyapsiz?

– O‘zim, shunchaki... Sizning masalangizda boshqa rejalarim bor edi, endi gapirgandan nima foyda...

– Gapiravering, jon deb eshitaman.

– Siz yoshlarni juda yaxshi bilaman. Hamisha hovliqasiz, yaxshilikni bilmaysiz.

– Juda unchalik emas.

– Men siz bilan yaqin birodar kabi gaplashib olsam degandim. Lekin siz boshqacha tushunishingiz hech gap emas.

– Nima uchun?

– Gap shundaki, bu juda nozik masala...

– Nahotki menga ishonmasangiz?

Bosh direktor asta o‘rnidan turdi, xona bo‘ylab o‘g‘rincha qadam tashlab eshik oldiga keldi-da, uni qulfladi, yo‘lak bo‘ylab hech kim kelmayotganmikan, deganday biroz quloq soldi va barmog‘ini lablariga bosib, shivirlab dedi:

– Batistella, gaplarimga yaxshilab quloq soling. Mening to‘rimdan go‘rim yaqin...

– Qo‘rqitmang, janob boshliq...

– Qaridim... qarib qoldim... O‘qtin-o‘qtin yuragim pand berayotir. Bu ketishda...

– Janob boshliq, yaxshi niyat qiling.

– Mendan keyin bu mansabni kim egallaydi?.. Eshit-yapsizmi, Batistella?

– Albatta, albatta.

– Hech kimga churq etmang, bu gaplarni sizga ishon-ganimdan aytyapman. Anchadan buyon jiddiy o‘zgarishlar bo‘lishini bashorat qilishmoqda.

– Nahotki?

– Gapimga ishonavering. Yangi xo‘jayinlar, boshqa moliyaviy guruh keladi. Keyin nima bo‘ladi?

– Nahotki hozirgi boshliqlar o‘rnini yangilari egal-laydi?

– Buning oqibatida nimalar bo‘lishini bilasizmi?

– Biron narsa deyishim qiyin.

– Birinchi galda tejamkorlikka zo‘r berishadi. Naza-rimda, sanoqli kunlardan keyin rahbarlar o‘zgaradi, chunki inqiroz bizlarni ham chetlab o‘tgani yo‘q. Ishlar ko‘ngil-dagidek emas, Batistella. Men ishdan ketamanmi, qola-manmi, bundan qat’i nazar, mening o‘rnimga keladigan odam mablag‘larni tejash choralarini qidira boshlaydi. Qanday choralar deysizmi? Juda oddiy... Bilasizmi, odat-da, bunday holatlarda nima qilinadi?

– Yo‘q.

– Ish qayta tashkil qilinadi. Qaytadan tashkil qilish! Ajoyib ibora-a?! Bu nima degani? Ortiqcha daxmazadan xalos bo‘lish degani. Saralash boshlanadi. Yirik maosh oladigan barcha xodimlar elakdan o‘tkaziladi. Kamina ham. Ularning pattasini qo‘liga tutqazishadi. Qayta-qayta

elakdan o'tkazishadi. Kim omon qoladi? Bunday holatda, odatda, hech kim nazarga ilmaydigan oddiy xodimlarga jin ham urmaydi.

– Demak?..

– Sizday sadoqatli xodimni ishdan bo'shatish men uchun azob! Vijdonan, odam sifatida, muhtaram Batistella, sizni ogohlantirishim ham qarz, ham farz. Qolaversa, sizni bu balodan saqlab qolishim kerak.

– Qanday qilib?

– Sizni maoshingiz keskin ortishidan asrashim, niqoblab, ishonarli joyga berkitishim zarur. Biroq har qancha jon kuydirganimdan nima naf? Siz yoshlar, buni hech qachon qadriga...

– Yo'q, yo'q, janob boshliq, gapingizni davom ettiravering...

– Sizga o'z o'g'limday hammasini ochiq aytaymi? Yaxshi. Bunday vaziyatda sizning o'ringizda bo'lsam bilasizmi nima qilardim?

– Nima qilardingiz?

– Mana nima qirlardim, jon bolam! Boshimni ikki yelkamning orasiga olib, faqir kishi panada deganlariday, boshliqlarning ko'ziga tashlanmaslikka, qancha berishsa ham...

– Qancha maosh olsam ham?

– Albatta. Shunday xulosa kelib chiqayotir: sizning moddiy ahvolingizni yaxshilash maqsadida, aslida, do'stning emas, dushmanning ishini qilayotirman. Xolisona aytganda, sizni boshi berk ko'chaga kiritib qo'ymoqdaman.

– Demak, sizning fikringizcha?..

– Muhtaram Batistella, bir kun kelib mendan norozi bo'lishingizni sira ham istamayman. Gaplarimga xo'p deyavering. O'z vaqtida meni ogohlantirmagan ekansiz, deb gina qilishingiz aniq. Vaqt esa, azizim, biz bilan hisoblashmay-

di. Xo'jayinlar o'zgaradami, o'zgarmaydimi, baribir jiddiy choralar talab qiladigan fursat keladi. Shuni bilgan holda, nima uchun o'zingizni baloga giriftor qilishingiz kerak?

– Hech narsani tushuna olmayapman... Bularning hammasiga maoshim ortgani sabab bo'ladimi? Hozircha sabr qilganing ma'qul demoqchimisiz?

– Shunchaki sabr qilish emas? Oldini olish kerak! G'a-nim to'xtovsiz o'qqa tutganda askarlar nima qilishini bilasizmi? Yerga yuztuban yotib oladi. Siz ham o'zingizni chetga oling, Batistella.

– Qanday chetga olaman?

– Ko'chma ma'noda aytyapman. Uzoq maqsadni ko'zlagan holda zarbalarga chap berish kerak. Bu borada har qancha g'ayrat qilsangiz ham oz. Tushundingizmi, Batistella?

– Unchalik emas...

– Maoshingiz biroz kamaysa, sizday bo'ydoq odam nima ham zarar ko'rardi? Deylik, 97 ming o'rniga 80 ming lira olasiz. Ochingizdan o'lib qolmaysiz-ku. 90 ming liradan ortiq maosh oladigan xodimlar esa yaqqol ko'zga tashlanadi. Siz esa hech narsa bo'lmaganday xotirjam ishlayverasiz.

– Demak, maoshim kamaygani ma'qul?

– Mana, sizga nima degandim, yaxshisi bu haqda gap ochmasligim kerak edi. Mening so'zlarimni noto'g'ri talqin qila boshladingiz.

– Menga oyiga 80 ming lira taklif qilyapsizmi?..

– 70 mingga qanoat qilsangiz yana ham yaxshi bo'lardi, lekin o'ylashimcha, 80 ming lira maosh ham bo'laveradi.

– Janob boshliq...

– Yaxshi otga bir qamchi deb bilib aytishgan. Sizday tushungan odamning sadag'asi ketsang arziydi. Bir tasavvur qiling-a: sizning maoshingizni ko'paytirishdi! Oyiga 150

ming lira? Keyin-chi? Dastlabki qisqartirish paytidayoq kovushingizni to'g'rilab qo'yishardi. Sizni o'z bolamday ko'rganim uchun Xudoga shukr qiling.

– Sizningcha, qo'shimcha maosh...

– Hech shubhasiz, bolaginam. Hozirgi paytda maoshni oshirish – o'z boshingni dorga tutib berishday gap.

– Nima ham derdim, janob boshliq. Meni bir balodan asrab qoldingiz, katta rahmat.

– Rahmat aytishning sira ham hojati yo'q. Eng muhimi ko'nglingiz tinchidi, xotirjam ishlayvering. Menga ishonavering: siz uchun jonimni ham ayamayman, qimmatli Batistella!

Marta XOUK
(Shvetsiya)

BUYURMAGAN BOYLIK

Martin Kauntidagi bankni kutilmaganda o‘marishganda Alvin Pimley begunoh guvoh edi, xolos. Lekin bir soat o‘tmasdan o‘g‘riga aylandi.

Pimley o‘sha kuni rappa-raso soat beshda idoradan chiqib, shaldirrog‘i chiqqan avtomobilida sohil bo‘ylab yo‘lga tushdi. Shaharchadan o‘tib, o‘zi mijozi bo‘lgan bankka kirish uchun mashinasini mahkamalar joylashgan mavze tomon burdi. Omadi kelib mashinasini bankka kiraverish yo‘lagida to‘xtatdi; hatto yon orqa eshik oynasini ko‘tarmasdan avtomobilni shu yerda qoldirdi.

Jamg‘armalar qo‘yiladigan darcha oldida yigirma chog‘li mijozlar navbat kutishardi, Pimley ham ularning safidan joy oldi. Nihoyat ikki kampirning o‘rtasida qolgan Pimley, kechki ovqatga nima pishirsam ekan, deb o‘ylay boshladi. Qo‘y go‘shti ma‘qulmi yoki buzoq go‘shtidan kotlet yesammikan, deb ikkilanib turganda vahimali ola-tasirdan hushyor tortdi. Uning oldida turgan semiz ayol jon-jahdi bilan chinqirgan-cha yerga yuztuban quladi, boshqa bir xotin esa bor ovozda dod soldi, qaysidir kishi esa qichqirdi:

– Bankni o‘marishyapti! Bankni o‘marishyapti!

Ogohlantirish qo‘ng‘irog‘i quloqni qomatga keltirib jarangladi, soqchilardan biri ko‘chaga yugurdi, boshqasi esa kirish eshigini yopdi. Ko‘chadan o‘q ovozlari eshitildi.

– O‘n ming dollarni o‘maribdi, – dedi navbatda turganlardan biri.

„O‘n ming dollar, – o‘yladi Pimley. – Mo‘maygina pul-ku...”

Politsiyachilar sochlari paxmaygan, ko‘zlari qinidan chiqib ketay deb turgan yigitchani sudrab olib kirishganda Pimley ishongisi kelmadi.

– Lekin buning yonida sariq chaqa ham yo‘q! – dedi politsiyachilardan biri.

– Hamtovog‘i bo‘lsa kerak, – dedi hamon hayajonini bosa olmayotgan bank direktori.

Xullas, bank binosidagi erkaklarni ham, ayollarni ham sinchiklab tintuv qilishga to‘g‘ri keldi. Biroq politsiya ham, ularga ko‘maklashgan politsiyachi ayol ham har qancha zo‘r bermasin, tintuv hech qanday natija bermadi. O‘n ming dollar qanot bog‘lab uchib ketganday g‘oyib bo‘lgandi.

Alvin Pimleyga ham ruxsat berishdi. Mashina ruliga o‘tirar ekan, yana kechki ovqat haqida o‘ylay boshladi. „Buzoq go‘sh tidan qilingan kotlet yeganim ma‘qul“, degan qarorga keldi-da, Tompkinsning muzlatkichi tomon yo‘l oldi. Mazkur muzlatkichda Pimleyning ham shaxsiy bo‘lmasi bo‘lib, turli navli go‘sh tlarni saqlar, bu bo‘lma uning o‘zi uchun yaratgan yagona imtiyozi edi.

Mister Tompkins xonasidan chiqib keldi. Daroz, mo‘ylovdor baqaloq. Yungdor yirik qo‘llarini ishqalagancha xiyol ta‘zim qildi.

– Xayrli kech, janob Pimley. Bankni o‘marishganini eshitdingizmi? Radiodan xabar qilishdi, o‘g‘rilardan biri o‘n ming dollarni olib, qochib ketibdi.

– Bu voqea sodir bo‘lganda, o‘zim o‘sha yerda edim, – dedi Pimley o‘zini befarq ko‘rsatishga urinib.

Yana biroz undan bundan gap sotgach, Tompkins o‘z katagiga kirib ketdi, Pimley esa katta muzlatkichxonaga kirib, sha‘xsiy bo‘lmasini ochdi va go‘sh t solingan qog‘oz paketlardan birini tanlab oldi.

Alvin Pimley toki garajga kirmaguncha pulni payqamadi. Mashinadan tushayotganda orqa o'rindiqaqqa birrov nazar tashlab, gazeta qog'ozidan qilingan yarim ochiq paketni ko'rib qoldi. Qandaydir ko'kimtir qog'ozlar taxlami e'tiborini tortdi. Dollar-ku!

Hammasi qanday ro'y berganini darrov tasavvur qildi: o'g'ri bank binosidan qochib chiqar ekan, qo'lidagi pul to'la paketni yon tomonidagi oynasi tushirib qo'yilgan dastlabki duch kelgan mashina ichiga qarata uloqtirgan. Shunday bo'lishi mumkinligi politsiyachilarning esiga kelmaganini qarang-a.

Pimley darhol bir fikrga keldi. Muzlatilgan go'sht solingan paketlarni ochib, ichidagi go'sht bo'laklarini orqa o'rindiqaqqa qo'ydi. Pullarni esa shu paketga solib, yaxshilab o'radi. Paketni yomg'irpo'shining cho'ntagiga solib, garaj eshigini ochgandi, kutilmaganda uy bekasiga ro'para bo'ldi.

Eshik daf'atan ochilishini kutmagan beka seskanib ketdi.

– Voy, janob Pimley... Yo'lingizga qarab ko'zlarim to'rt bo'ldi, ijara haqini, balki, hozir olarman, deb o'yladim. Shu yerda bo'lsangiz kerak, deb garaj derazasidan qaramoqchi edim.

Pimley darhol o'zini qo'lga oldi.

– Juda soz, Braun xonim. Katta rahmat.

Hamyonidan kerakli pulni olib, ayolga uzatdi.

– Qahva olishni unutibman, yana shaharga tushib chiqmasam bo'lmaydi, – deb g'o'ldiradi Pimley.

Braun xonim yaxshi borib keling, deganday imo qildi-da, bog'cha eshigi tomon yo'naldi.

„Bu jodugar ko'rib qolmadimikan?“ – degan fikr kechdi Pimleyning ko'nglidan.

Oradan o'n daqiqa ham o'tmay, yana Tompkinsning muzlatkichida hozir bo'ldi. Omadi keldi. Tompkins idorasi-

da ko‘rinmasdi. Pimley qo‘llari qaltiragancha pul solingan paketni bo‘lmasining eng ostiga joylashtirdi, ustidan esa boshqa paketlarni qalashtirib tashladi.

Yarim tunga yaqinlashganda politsiyachilar kelib, uning avtomobilini sinchiklab ko‘zdan kechirishdi, ko‘p-lab savollar berishdi. Alvin Pimley bundan ajablanmadi ham, o‘zini yo‘qotib ham qo‘ymadi. Uy bekasini ham savolga tutishdi. Shaharga qahva xarid qilish uchun qaytib borganini aytib bergan bo‘lishi shubhasiz. Lekin u, odat-da, yeguliklar xarid qiladigan baqqollik do‘konlaridan surishtirishganda, Pimley ko‘rsatilgan vaqtda ularning yonidan mashinada o‘tib ketganini, do‘konchalarning biridan yarim kilogramm donador qahva sotib olganini aytib berishgan bo‘lardi.

Oradan bir necha kun o‘tdi, Pimley muzlatkichga bosh suqmaslikka harakat qilardi. Holbuki, Tompkins o‘z joyida soatlab bo‘lmas, mijozlar muzlatkichga o‘zlari kirib, zarur oziq-ovqatlarni olib chiqib ketishardi.

Mehnat ta‘tili vaqti keldi. Pimley shu paytgacha ham muzlatkichga kirmadi. Ta‘tildan qaytgandan keyin kirarman, degan qarorga keldi. Shunday qilsam, six ham, kabob ham kuymaydi, deb o‘yladi. U keyingi olti yil mobaynida dam olish uchun odat qilganidek, dengiz bo‘yidagi arzon oromgohdan bitta xona buyurtirdi. Bu yil ham uch haftalik ta‘tilni shu yerda o‘tkazishni niyat qilgandi.

Biroq... Ta‘tilning uchinchi kuni ertalab nonushta cho‘g‘ida kutilmagan voqea sodir bo‘ldi.

— Siz Martin Kauntidanmisiz, janob Pimley? — deb so‘radi tilla gardishli ko‘zoynak taqqan ozg‘in erkak.

— Ha, o‘sha yerlikman.

Aksariyat dam oluvchilar bir soniya nonushtani ham unutib, ular tomon qaradi.

— U yerda kecha kechasi kuchli suv toshqini bo‘lganini

xabar qilishdi. Rosmana to'fon. Bo'ron daraxtlarni ildizi bilan qo'porib ketibdi, butun shahar elektr chirog'isiz qolganmish.

Alvin Pimley tishlarini g'ijirlatdi, boshiga birdan og'riq kirdi. Shahar elektr tokisiz qolibdi! Uning muzlatkichdagi boksi nima bo'ldi ekan? O'n ming dollar-chi?

U dast o'rnidan turib, eshikka qarab yurdi.

Oradan olti soat o'tgach, uning eski avtomobili Martin Kauntiga kirib keldi. To'fon rostdan ham ancha zarar yetkazgandi. Majaqlangan, ag'darilib yotgan mashinalar ustida ildizi bilan qo'porilgan daraxtlar yotardi, hamma yoqda cherepitsa plitkalari yotar, e'lon qog'ozlarining parchalari uchib yurardi. Shamol tingan, lekin hamon yomg'ir yog'ardi.

Janob Tompkins o'z idorasida o'tirar, unga ko'zi tushgan Pimley ostonada tosh qotdi. Sir boy bermaslikka har qancha harakat qilmasin, ovozi titrab chiqdi:

– To'fonni qarang-a, janob Tompkins. Elektr tokisiz qanday amallaganingizga sira ishongim kelmayapti. Bularning barchasiga qanday chidadingiz? Muzlatkich jiddiy zarar ko'rmadimi...

Pimley qo'llari qaltirayotganini bildirib qo'ymaslik uchun ularni cho'ntagidan chiqarmasdi.

– Men kecha ertalab uyingizga qo'ng'iroq qilgandim, – dedi Tompkins. – Barcha mijozlar bilan bog'lanishga harakat qildim. Baxtinga, Golfportdan ancha quruq muz topdim. Yo'qsa, bo'lmalardagi go'shtlar aynib qolardi. Sizning bo'lmangizdagi go'sht solingan barcha paketlarni olib, muz bo'laklari orasiga qo'ydim. Qo'limdan kelgani shu bo'ldi. Buzoq go'shtidan qilingan kotletlardan boshqa barchasini asrab qoldim. Buzoq go'shtidan qilingan to'rtta paketdagi kotletlar hidlanib qolibdi, ularni tashlab yubordim. Lekin ularning o'rniga sarxil kotletlar olib beraman.

Chunki mening idoram bunday tabiiy ofatlardan sug'urta qilingan.

– Aynigan... aynigan go'shtlarni nima qilasiz? – tutila-tutila so'radi Pimley.

– Agar juda ko'p yig'ilib qolsa, chiqindixonaga olib borib ko'mib tashlaymiz. Lekin bu gal arzimagan miqdordagi go'shtni boy berdik. Shu bois ularni uyimning o'txonasida yondirib yubora qoldim.

Pimleyning boshi chir aylanib ketdi. Oyoq-qo'liga muz yugurdi.

Tompkins esa davom etardi:

– Ba'zida shunday voqealar ham bo'lib turadi, janob Pimley. Ha-ya, butun ishni bir necha oyga o'g'linga topshirishga qaror qildim. Xotinim bilan Janubiy Amerika bo'ylab safarga chiqishni mo'ljallayapmiz. Er-u xotin biron marta ham sayohat qilmaganmiz. Lekin yaqinda omadim kulib, mo'may sarmoyani meros qilib oldim. Hamyoning to'la bo'lsa changalda sho'rva, deb bejiz aytishmagan. Naqd pulga nima yetsin, nima deysiz, janob Pimley?

OLMA HAQIDA ERTAK

Bu yozda mevalar yaxshi bo'lmadi. Olmalar ham odatdagidan mayda, rangpar bo'ldi. Bog'bonlar har xil zaharli va kimyoviy moddalar bilan gullagan daraxtlarga ishlov berishdi, o'shandayoq daraxtlarning po'stoqlariga orasiga bekinib olgan qurtlar mevalar yetilmasdan ularni ilma-teshik qilib tashladi. Olma qurtlarining ham nafsi bor, biroq bog'bonlarining ham o'z hisob-kitobi bor, binobarin yozning oxirida olmalarni terib bozorga o'tlanishdi – hosilni sotish kerak.

– Bugun olmalar necha puldan? – bozor peshtaxtalari oldida qo'llarida hamyonlarini ushlagancha savol berishardi ayollar.

– Juda a'lo navli olmalar. Olganlar darmonda, olmaganlar armonda. Sizga necha kilo tortay? – keksa sotuvchilar shunday olmalarni solish uchun qog'oz paketlar tayyorlay boshlardi.

– Ikki kilogramm yetar, nevaram olmani jonidan ham yaxshi ko'radi!

Mayda, qasmoqday qora dog' tushgan quruqshagan olmalar darhol qog'oz xaltadan joy olardi. Tangalar jaranglab, u qo'ldan bu qo'lga o'tardi. Savdo shu asno davom etardi.

Ba'zida erkaklar ham qiziqsinib kelib qolar, hamyon to'la puli bo'lmasa ham mevalarni ko'rganda ko'zlari o'y-nab ketardi.

– Menga ikki dona olma bersangiz bas. Shirinmi?

– Albatta, shirin. Ayniqsa, manavi navi. Olasizmi?

Shu asno ikki dona sersuv olma – bu yil olmalarning hammasi sersuv va bemaza edi – taroziga qo'yiladi. Savdo shu asno davom etardi.

„O'zingga shukr, – xotirjam tin olardi sotuvchi, – savdo chakki emas, hamma olmalarni sotib, kun botmay uyga yetib olishim hech gap emas“.

Savdo ancha jonlandi, barcha ishbilarmon kishilar kabi olma sotuvchi ham imkoniyatni qo'ldan boy bermay ularning narxini biroz oshirdi. Shunday qilmasa badavlat ishbilarmon bo'lmas edi, badavlat ishbilarmon bo'lmasa, hech kim uni odam qatoriga qo'shmaydi. Soat 11 dan keyin bir kilogramm olmaning narxi yaxlit bir kronaga qimmatlashdi, savdo esa yana ham qizg'in tus oldi, zotan, bu paytga kelib bozor xaridorlar bilan yana ham gavjumlashdi.

Meva rastalaridan birida qariya ham joylashib olib, savdo-sotiqni unsiz kuzatardi.

Uning uyi yonida yolg'iz olma daraxti o'sardi. Otam zamonida ekilgan bu eski olma daraxtining hosili yil sayin kamayib bordi. Qariya daraxtni kesib tashlashni allaqachon ko'ngliga tugib qo'ygan, biroq o'sib turgan daraxtni kesib tashlashga sira ko'zi qiymasdi. Bolalik paytida, otionalari tirik bo'lgan kezlarda ham olma uyning yonida qad rostlab turar, har yili mo'l hosil berar, qip-qizil olmalarning marjonday terilgan shoxlari yerga tekkuday egilib qolardi. Maktabga ketayotganda ham sumkasiga olmalardan solib berishar, olma yeyaverganidan tishlari ham qamashib ketardi.

Lekin zamonlar o'zgardi, otasi ham, onasi ham dunyodan bosh olib ketdi, ularning diydori qiyomatgacha armon bo'lib qoldi, olma daraxti ham qarib, kichrayib qoldi, shoxlarini patak soqol bo'laklariday is bosib ketdi. Daraxt ortiq mo'l hosil bermas, biroq qariyaning ko'zi unga tushganda olis bolaligini eslab entikib qo'yardi.

Bu yil olma daraxti bir dona meva qildi. „Adoyi tamom bo‘libdi, qurigan daraxtning xosiyati yo‘q, kesib tashlash kerak“, degan fikr o‘tdi qariyaning ko‘nglidan.

Lekin olma daraxti kutilmagan hunarlar ko‘rsatdi. Uning mevasi yetilmasdan turib shu darajada katta bo‘lib ketdiki, olma daraxti yosh bo‘lgan kezlarda mana shunday yirik-yirik mevalar berardi. Qariya o‘z ko‘zlariga ishonmasdi. U qurigan deb taxmin qilgan daraxt shoxlarida shuncha hayotiy kuch borligiga aql bovar qilmasdi. „Mayli, – deya qo‘l siltadi u, – kuzgacha tura tursin, lekin kuzda, albatta, kesib tashlayman“.

Olma mevasi kun sayin to‘lishib borardi, butun choratrofdagi olma mevalariga yetishmayotgan fazilat uning bag‘rida to‘lib-toshayotganday. Nihoyat, rangi ham o‘zgaradi. Sarg‘imtil-qizg‘ish tus olib, yarqirab tovlanar, bitta ham dog‘i yo‘q, ko‘zguday tiniq edi. U yetilib pishdi, qariya umri davomida bu qadar katta olmani ko‘rmagandi.

„Bu olmani bozorga olib boraman, – o‘yladi qariya. – Ko‘rib odamlarning ham ko‘zi yayrasin, go‘zalligini men singari anglagan odamga beraman, shunday odamga berganim bo‘lsin, bu olma bilan kimningdir ko‘nglini shod qilaman. Savob ham kerak, axir“.

U shu maqsadda bozorga keldi, biroq hamon ikkilanar, shu bois yonidagi olmani peshtaxtaga qo‘ygani botinmasdi.

– Yaxshi olmalar bormi? – so‘rashardi xotinlar.

– A‘lo navli, asalday shirin olmalar, – javob berardi sotuvchilar.

– Bir kilogramm torting, – derdi xotinlar.

Tangalar jaranglar, tarozi pallalari lopillar, qog‘oz paketlar esa shitirlardi. Xullas, olma sotilayotgan joyda nimai-ki ro‘y bersa, hammasi sodir bo‘lardi. Qariya esa hamon ikkilanardi. Nima uchun? Nihoyat, nimadir deya ming‘irladi-da, shoyi qog‘ozga o‘ralgan olmani peshtaxtaga qo‘ydi.

Olmani peshtaxtaga qo'yib, uning yoniga qizil siyoh bilan narxi yozilgan yorliqni ham joylashtirdi.

Qariya kuta boshladi. Hech qancha o'tmay yagona olma ro'parasida bir xotin to'xtadi. Nimadir demoqchi bo'lib og'iz juftlaganda ko'zi olma narxi qayd etilgan yorliqqa tushdi. Og'zini asta yoparkan, boshini norozi ravishda chayqagancha yorliqqa yana bir karra nazar soldi – va nari ketdi.

Besh ere – yorliqda olmaning narxi shunday edi. Bu – aytishga ham arzimaydigan narx. Qariya daromad qilishni emas, faqat olmani o'ylardi, shu bois bozor talabidan kelib chiqib olmani ramziy narxlab qo'ya qolgandi. U odamlarga biron qimmatbaho ashyo emas, yetilib pishgan chiroyli olmani taklif qilayotgandi.

Yana biroz vaqt o'tdi. Navbatdagi xaridor keldi. Ko'z-oynagi va sumkasini qidirib oldingi ayolga nisbatan peshtaxta qarshisida ancha turib qoldi. „Olmani ko'rib ko'zlari chaqnab ketadi“, – o'yladi qariya. Biroq olmaning narxiga ko'zi tushgani hamon bu xotin ham – ha, ha, – birinchi ayol kabi juftakni rostlab qoldi.

Xotinlar ketma-ket kelib, ketma-ket nari ketardi. Qariya parvo ham qilmasdi. Yolg'iz olma peshtaxta ustida tovlanar, hamon o'zining chinakam xaridorini kutardi.

Yon peshtaxtalardagi olma uyumlari asta-sekin kamaya boshladi. Tushdan keyin xaridorlar ham kamaydi. Sotuvchilar bor-budini yig'ishtirib uy-uylariga jo'nab qolishlari ham mumkin edi, chunki olmaga talabgor odamlar buguncha keragini g'amlab olishganini bilib turishardi, biroq ishchanliklarini namoyish qilib, idishlar tagida qolgan olmalarni ham sotib tugatishga umid qilishardi.

Shu bois yana qo'lga qalam oldilar. Eski narxni shosha-pisha o'chirib, yangi narxni kattaroq sonlar bilan yozib qo'yishdi. Har bir kilogramm olmaning narxini yana rap-

pa-raso bir kronaga arzonlashtirishdi, qolaversa, alohida yorliqqa o'qlovday-o'qlovday harflar bilan: „ARZON“ va „SUVTEKIN“, deb yozib qo'yishdi. Bu o'z samarasini berdi – savdo yana jonlandi.

Chiroyli olmaning ro'parasida yosh yigit to'xtadi. Narxiga nazar soldi. Lekin ketmadi.

– Nahotki! – dedi kinoya bilan. – Atigi besh ere – arzon. Lekin uch erega bersangiz olaman.

Javob kutib qariyaga kibr bilan tikildi. „Siz shoxida yursangiz, men bargida yuraman“, – demoqchiday bo'ldi.

Qariya jilmaydi.

– Sira ham yo'q demayman. Uch erega olmoqchimisiz – marhamat.

„Bu yog'i necha puldan tushdi! – ajablandi yigit. – Voy qari tullag-ey! Boshqacha usul qo'llaymiz“.

– To'g'risini ayting, bu olmaning qanday kamchiligi bor?

– Kamchiligi deysanmi? Unda kamchilik nima qilsin, tong shabnamiday beg'ubor.

Yigit kalovlanib qoldi, sarosimaga tushganidan achchiq'i chiqib, asabiylashdi.

– Bor baraka, otaxon, bir ere beraman.

Biroq qariya angladiki, yigit u kutgan xaridor emas, shu bois lom-lim demay olmani oldi-da, yomg'irpo'shining tagiga yashirdi.

– Qari to'nka, – to'ng'illadi yigit. Uning ko'ngli olmaga sust ketgan, biroq zo'ravonlik qilib ham uni qo'lga kirita olmasligi alam qilganidan kayfiyati tamomila buzildi.

Oradan hech qancha o'tmay ikkita qo'g'irchoqday qizaloq peshtaxta yonidan o'tishdi. Ular narx yozilgan yorliqqa qaraganlari ham yo'q, lekin qariyani ko'rganlari hamono polapon qaldirg'ochlarday chug'urlashdi:

– Juda g'alati buva ekan-a, bir o'zi bittagina olmani sotyapti. Hi-hi-hi!

Kun o'tar, quyosh ufq sari enib borardi.

Qariya narxnomani olib, o'rniga boshqa yorliq qo'ydi. Unga shunday yozilgandi: „Bu olmani ko'ngli tusagan odamga beraman. Juda yomon olma“.

Olma juda yaxshi ekaniga hech kim ishonmasdi. Qariya odamlarni yana bir bor sinovdan o'tkazishga qaror qildi.

Xotinlar, erkaklar, bolalar ketma-ket peshtaxtaga yaqinlashardi.

– Tushunarli, – dedi bir xotin. – Bu olmaning ichi chirigan. Kim olsa olsin, men esa tekinga ham olmayman.

– Juda chiroyli olmamikan? – dedi boshqa bir ayol. – Lekin zaharday achchiq bo'lsa kerak.

– Albatta yomon olma, – dedi boshqa bittasi. – Shundoq ko'rinib turibdi-ku. Shunaqa bemaza olmani ham bozorga olib chiqishganini qarang!

Xaridorlar olmaga turli tomonlardan nazar solisharkan, jirkanganday burunlarini jiyirishardi.

Xullas, chirigan olma sotilayotganidan politsiyachi ham xabar topib, jiddiy qiyofada peshtaxtaga yaqinlashdi.

– Aytishlaricha, kimdir bu yerda chirigan olma sotib, cho'ntagini qappaytirishni mo'ljallayotganmish, – dedi politsiyachi. – Olma sotishga ruxsatnomangiz bormi?

– Yo'q, – dedi qariya, – ruxsatnomam yo'q, lekin menda bittagina olma bor, xolos...

– Shunaqami, – dedi o'smoqchilab politsiyachi. Qariya aytganday, peshtaxtada haqiqatan ham bitta olma turardi. – Bitta bo'lsa ham sotyapsiz-ku!

– Sotayotganim yo'q, uni xayr-u ehsonday berib yubormoqchiman.

Vaziyat politsiyachiga tushunarsiz va g'ayrioddiy tuyuldi.

– Men bilan mahkamaga yuring, hammasini oydinlashtiramiz, – dedi u.

Qariya uning ortidan ergashdi. Politsiya mahkamasida qariya rosmi soʻroq qilindi, hammasi hujjatlashtirildi, biroq maʼlum boʻlganidan ortiq hech vaqoni oydinlashtirib boʻlmadi. Qariyani qoʻyib yuborishdi, ammo bozorga ortiq kelmang, xaridorlarning asabini buzmay, deb tayinlashdi, qolaversa bunday bemaʼnilik yana takrorlansa, javobgarlikka tortamiz, deb ogohlantirishdi.

Savdo tugadi, soʻnggi peshtaxtani ham mashinaga yuklashdi, sotuvchilarning gap-soʻzlaridan ayon boʻldiki, bu kun ular uchun omadli boʻldi. Barcha mevalar sotildi, faqat yirik, chiroyli, shishaday tovlanayotgan, shoxidan yangi uzilgan sarxil olma sotilmay qoldi.

Qariya ketib borarkan, oʻzi bilan oʻzi gaplashardi. „Nima ham derdim, – oʻylardi u. – Tartib-qoidaga amal qilish kerak, lekin bugun bozorni ham, xaridorlarni ham jin urgan koʻrinadi. Men seni yemayman, olmajon. Seni koʻrib rosmi quvonadigan odam, albatta, topiladi. Bugun roʻy bergan voqealar esa nainki qarib kuchdan qolganimni, shuningdek, eldan begonalashib qolganimni ham koʻrsatdi. Afssuski, bugun meni hech kimsa tushunmadi“.

Qariya uyga kelgach, olmani keksa olma daraxtining tagini qoplagan maysazorga qoʻydi.

– Mana, ey olma daraxti, – dedi qariya, – jigarbanding bagʻringga qaytib keldi.

Bahorda qor erigach, butun borliq yashil libosga burkandi, faqat olma daraxtining tarvaqaylagan shoxlari qipyalangʻoch edi – daraxt batamom qurib qolgandi. Lekin olma yotgan joyda kichikdan ham kichik bir juft rangpar yashil niholcha quyosh nurlariga talpinib oʻsa boshlagandi.

Genrix **BYOLL**

(Germaniya)

Nobel mukofoti sovrindori.

NIMADIR SODIR BO‘LISHI KERAK!

Alfred Vunzidelning fabrikasida xizmatchi sifatida o‘tkazgan kunlarimni hayotimning, shubhasiz, muhim davri, deb bilaman. Tabiatan anchagina xayolparast va bekorchixo‘ja bo‘lsam ham, moliyaviy qiyinchilik – axir bekorchilik kabi xayolparastlik ham deyarli hech qanday naf keltirmaydi – ba’zi-ba’zida biron-bir lavozim egasi sifatida ishlashga majbur qilardi. Xullas, bir safar hamyonimda sariq chaqa ham qolmagach, inon-ixtiyorimni ish topib beradigan allaqanday idoraga topshirib, o‘zim kabi kulfatza-da kimsalar bilan birga Vunzidelning fabrikasiga yo‘llanma oldim-da, shu yerda qattiq sinovdan o‘tdim.

Fabrika binosining ko‘rinishiyoq menda shubha uyg‘otdi – uning tashqi devorlari yirik-yirik oynalar bilan qoplangandi, men esa ishlashga sira bo‘ynim yor bermaganday yarqiraydigan binolar-u o‘ta yorug‘ xonalarni yoqtirmasdim. Bizni to‘g‘ridan to‘g‘ri yop-yorug‘, yorqin ranglar bilan bo‘yalgan fabrika oshxonasiga boshlab kirishganda esa yana ham hushyor tortdim – oshxonada biz uchun no-nushta tayyorlab qo‘yilgandi. Farishtaday ofitsiant qizlar tuxum, qahva va qovurilgan non bo‘lakchalarini oldimizga keltirib qo‘yishdi. Bejirim finjonlarga apelsin sharbati to‘latib qo‘yilgan, tilla baliqchalar do‘ng peshonalarini akvariumning yashil oynasiga xotirjam tiragancha dumlarini likillatishardi. Ofitsiant qizlarning og‘zi qulog‘ida, quvonchi ichiga sig‘mayotganday, bor shodligini qo‘shiq qilib

kuylashdan o'zini arang tutib turganday tuyulardi. Serpusht tovuqlar singari ularning qalbida ham go'yo shavq-u zavq ummoni jo'sh urardi.

Bu nonushta ham imtihonning bir qismi ekanini o'zim kabi ish izlab yurgan birodarlarim hatto xayoliga ham keltirmayotganini daf'atan payqadim. Shu bois go'yo omonat tanasini qanday foydali ozuqalar bilan ta'minlanayotganini teran anglaydigan kimsa kabi har bir luqmani shoshilmasdan chaynardim. Men, hatto odatiy holatda dunyodagi biron-bir kuch majburlay olmaydigan ishni ham qildim – och qoringa apelsin sharbatini ichdim, likopchadagi non bo'lakchalariga qo'l urmadim, tuxum bilan qahvaga esa qiyo ham boqmadim. So'ng o'rnimdan turib, darhol ishga kirishishga tashna odam singari oshxona bo'ylab oshkora odimlay boshladim.

Bu naf berdi – imtihon bo'ladigan xonaga dastlab meni taklif qilishdi. Did bilan bezatilgan stollar ustida oldindan tayyorlab qo'yilgan savolnomalar yotardi. Xona devorlari och moviy rangga bo'yalgan, uning ohanrabosi o'ta befarq kimsalarni ham hayratga solgan bo'lardi. Xonada hech kim yo'q, bundan qat'i nazar kimdir qaysidir tirqishdan meni kuzatayotganini sezib turardim. Darhol cho'ntagimdagi ruchkani oldim, ro'paramdagi stolga o'tirib, uy egasidan hisob-kitob varaqasini olgan ijaradagi hovliqma kabi so'rovnomaga qo'l uzatdim.

Birinchi savol: odamzod faqat ikkita qo'l, ikkita oyoq, bir juft ko'z va quloqqa ega ekanini siz adolatli hol deb hisoblaysizmi?

Xayolparast, mulohazakor ekanimning samarasini birinchi bor tatib ko'rish nasib etadigan bo'ldi! O'ylab ham o'tirmay shunday deb yozdim: „*Mening ishchanligimni qondirish uchun hatto to'rtta qo'l, to'rtta oyoq va to'rtta quloq ham kifoya qilmagan bo'lardi! Afsuski, odamzod nochor-u notavon yaratilgan!*“

Ikkinchi savol: bir vaqtning o'zida siz nechta telefonga xizmat ko'rsata olasiz?

Oddiy tenglamani yechish singari bu savol javobi ham oson edi: „Agar ro'paramda yettita telefon bo'lsa, – deb yozdim men, – o'zimni qo'ygani joy topa olmay qolaman, yonimda to'qqizta telefon bo'lsagina risoladagiday g'ayrat bilan ishlayman“.

Uchinchi savol: bo'sh vaqtingizda nima bilan shug'ullanasiz?

So'nggi savolga javob quyidagicha bo'ldi: „Bo'sh vaqt nima ekani allaqachon yodimdan ko'tarilgan. O'n besh yoshga to'lganimda bu iborani o'z lug'at boyligimdan tamomila o'chirib tashlaganman, zotan, allomalar: „Mehnatning tagi – rohat“, deb bilib aytishgan“.

Ishga olishdi. Menday serg'ayrat odam uchun to'qqizta telefon ham kamlik qilardi. Go'shakni qo'lga olib qichqirardim: „Darhol kirishinglar! Bo'la qolinglar deyaapman!“ yoki: „Biron chorasini topinglar!“, „Nimadir qilinglar axir!“, „Albatta, nimadir qilish kerak!“, „Albatta, nimadir qilamiz!“, „Allaqachon uddalab qo'rganmiz!“, „Haqiqatan ham nimadir qilish kerak!“ Lekin aksariyat holatlarda korxonadagi umumiy muhitga ko'ra, buyruq ohangida hayqirardim.

Korxonada tushlik paytidagi tanaffus maroqli o'tardi, ishchi-xizmatchilar sassiz hamjihatlik og'ushida darmondorilar bilan to'yimli yeguliklarni ishtaha bilan tanovul qilardik. Vunzidelning fabrikasi qiyomat izdihomidan qolishmas, ishchi-xizmatchilarning har biri barcha buyuk zotlar singari o'z o'tmishi haqida to'lib-toshib, jon deb hikoya qilishni istardi. Ularning umr yo'llari hayotning o'zidan ham muhimroq ahamiyatga ega edi-da. Bir og'iz shama qilsangiz bas, ko'nglidagi barcha gaplarni oqizmay-tomizmay gapirib berar, kamiga, bularning barchasi haqiqat, deb qasam ichishdan ham toymasdi.